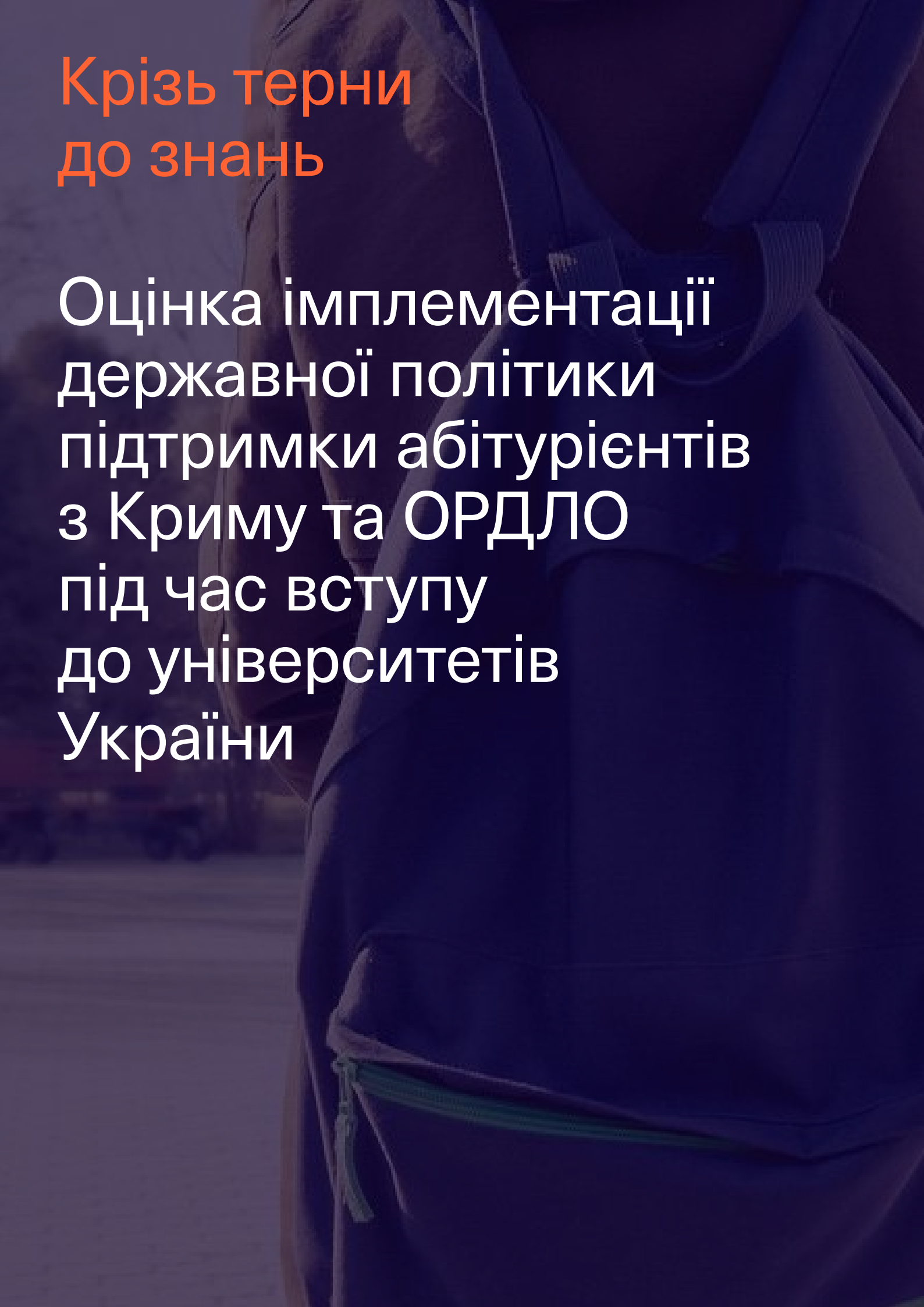

A person is seen from the back, wearing a dark backpack with a green zipper. The person is walking on a path, and the background is a blurred natural setting. The image has a dark, moody tone with a blue-purple overlay.

Крізь терни
до знань

Оцінка імплементації
державної політики
підтримки абітурієнтів
з Криму та ОРДЛО
під час вступу
до університетів
України

Вокс
Україна

Цей матеріал представлено Вокс Україна в межах проєкту German Ukrainian Researchers Network (GURN), що реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. Проєкт здійснюється за ініціативи Інституту європейської політики (Берлін) спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Центром «Нова Європа» та think twice UA. Зміст матеріалу є винятковою відповідальністю Вокс Україна і не обов'язково відображає погляди Міністерства закордонних справ Німеччини. Матеріал був відібраний в рамках конкурсу дослідницький проєктів, що був реалізований в рамках GURN Інститутом європейської політики у тісній кооперації з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва.

Дякуємо за допомогу у підготовці огляду літератури стажерці VoxUkraine **Інні Омельченко**.

Авторки:

Тетяна Тищук, Ксенія Алєканкіна, Віра Іванчук

Зміст

Ключові висновки	05
Вступ	09
Огляд літератури	12
Політика щодо вступу дітей з окупованих територій в університети України	18
Методологія	24
Результати дослідження	29
Висновки	45
Рекомендації	47
Література	53
Додатки	56

Ключові ВИСНОВКИ

Квоти використовуються для того, щоб допомогти вразливим верствам населення та вирівняти їхні можливості порівняно з іншими громадянами. Таким чином **квоти можна розглядати як інструмент зниження нерівності та підвищення рівню справедливості в суспільстві**. Дослідження освітніх квот в інших країнах показують, що квоти мають як позитивні, так і негативні ефекти для суспільства в цілому, але позитивно впливають на рівень освіти та працевлаштування дітей, які скористалися квотами.

Росія на територіях створених нею конфліктів використовує вступ до університетів у політичних цілях. Наприклад, у Придністров'ї та в Кишиневі діють центри складання «ЕГЭ» (єдиного державного іспиту, аналогу ЗНО). На окупованих територіях Донецької та Луганської областей організоване підвезення дітей до пунктів складання «ЕГЭ» в Росії. У російських університетах існували квоти для абітурієнтів з Придністров'я та України.

В Україні існує **квота-1** для сиріт, дітей з обмеженими фізичними можливостями та учасників бойових дій. Квота спрощує для них вступ до закладів вищої освіти (ЗВО) — зокрема дозволяє вступати без складання зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), за результатами іспиту організованого університетом.

З 2016 року діє квота-2 для дітей з тимчасово окупованих територій. До липня 2020 року вона діяла лише для кримчан та для обмеженої кількості університетів. Діти з ОРДЛО могли складати іспити замість ЗНО лише в університетах Донецької та Луганської областей та у переміщених вишах, але далі вступали в них на загальних засадах. **Розширення квоти-2 на всі виші та на дітей з окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) викликало дискусії в суспільстві**.

Серед поширених аргументів противників нововведень — зниження академічної успішності через прийняття до ЗВО «слабших» студентів за квотами. Водночас університети, які в попередні роки приймали дітей з тимчасово окупованих територій (ТОТ), боялися втратити бюджетні місця та відповідне фінансування.

Ці побоювання не справдилися. **Діти з ТОТ, які поступали 2020 року, мають не нижчі бали за вступні іспити, ніж діти з підконтрольних територій. У 2020 році квота дала переваги для вступу близько 40% студентів з ТОТ**. Решта мали такі оцінки, що дозволили б їм вступити на бюджет на обрані ними спеціальності в їхніх університетах на загальних підставах. Практично всі діти з ТОТ, щоб вивчити українську мову та історію, займалися додатково — або з репетиторами, або дистанційно в українській школі. Тому можна стверджувати, що **ці діти дуже мотивовані та є скоріше надбанням для університетів, аніж тягарем**.

Проте підготовка до вступу, іспити, поїздки вимагають суттєвих зусиль та коштів, що можуть дозволити собі далеко не всі. Тому ці висновки можуть приховувати «помилку того, хто вижив», або результати різних підходів в оцінюванні ЗНО та вступних іспитів в університетах та освітніх центрах.

2020 року держава виділила 12 755 місць в усіх українських університетах, щоб прийняти на них за окремим конкурсом дітей з ТОТ. Проте ця квота була заповнена лише на 10%. Із близько 3 тисяч студентів з ТОТ, які вступили до вишів 2020 року, квотою скористалися близько 2 тисяч (за даними МОН¹), а решта — вступали за ЗНО. Діти з ТОТ здебільшого обирали університети розташовані недалеко від лінії розмежування (Донецька, Луганська та Харківська області).

Розширення квоти-2 у 2020 році на всі ЗВО спонукало деяких дітей з тимчасово окупованих територій (ТОТ) вступати саме до українських вишів. Тому можна очікувати певного зростання кількості абітурієнтів з ТОТ у наступні роки.

Важливим інструментом підтримки дітей з ТОТ є спрощені процедури отримання атестату про середню освіту та вступу до ЗВО. Вони допомагають мінімізувати кількість проїздів через КПП та зекономити кошти на проживання під час вступу (лише на проїзд та проживання під час вступної кампанії дитина з ТОТ витрачає 15-25 тис. грн). Окупаційна влада створює перешкоди для виїзду дітей і часто закриває КПП саме напередодні ЗНО. 2020 року додатковим бар'єром були обмеження пов'язані з пандемією.

Водночас за спрощеною процедурою (без ЗНО) абітурієнт може вступити лише до одного університету. Тому, щоб гарантовано вступити, студенти інколи обирають слабші ЗВО, ніж дозволяє їхній рівень знань, або вступають на контракт, щоб потім, за погодженням з Міністерством освіти та науки України (МОН), перевестися на бюджет.

Зміни до умов вступу були ухвалені 3 липня 2020 року, коли вступна кампанія вже почалася. Тому не всі університети й абітурієнти встигли розібратися в нових правилах. Отже, запровадження «другої хвилі» вступу (22 серпня — 23 жовтня) виглядає виправданим, особливо з урахуванням карантинних обмежень. Водночас усі абітурієнти з ТОТ, які вирішили скористатися спрощеною процедурою під час другої хвилі вступу, спочатку були прийняті на контрактну форму навчання, а згодом їх переводили на бюджет. Проте це робили не всі університети.

Складання вступних іспитів в освітніх центрах та університетах замість

¹ Разом із тими, хто вступив на контракт, а згодом був переведений на «квотні» місця на бюджет.

ЗНО з одного боку дійсно допомагає в ситуаціях, коли абітурієнт не зміг виїхати з окупованої території для складання ЗНО. З іншого боку такий формат іспитів може створити можливості для корупції.

Рекомендації

Задля мінімізації суб'єктивних чинників під час вступу ми пропонуємо відмовитися від вступних іспитів. Натомість дозволити дітям з ТОТ складати ЗНО без документа з української школи (лише за свідоцтвом про народження) та отримувати атестат за результатами ЗНО. Якщо ж дітям не вдалося виїхати з окупованих територій у момент проведення ЗНО, потрібно надати їм можливість скласти тест — аналог ЗНО в незалежних центрах оцінювання розташованих недалеко від КПП. Така процедура дозволить дітям вступати до 5 університетів, як і решті вступників. Якщо буде затверджена така процедура, відпаде необхідність приймати дітей на контракт із наступним переведенням на бюджет.

Найбільші обмеження для дітей з ТОТ під час вступу до українських ЗВО — майнові. Не у всіх, хто хоче вступати, є гроші для приїзду на підконтрольну територію та тимчасову оренду житла чи оплати гуртожитку на час складання іспитів та оформлення документів. Рівень підготовки та шанси вступу дітей значно залежать від доходів батьків. Адже не всі мають кошти на репетитора та вільний доступ до інтернету, щоб готуватися до іспитів онлайн чи відвідувати українську школу дистанційно. Тому ми пропонуємо надавати дітям з ТОТ можливість відвідувати безкоштовні підготовчі курси та жити в гуртожитку під час всієї вступної кампанії та навчання. Потрібно уточнити в нормативних актах визначення, кого вважати дітьми з окупованих територій — а саме, надати право вступу за квотою-2 дітям, які живуть на підконтрольній території, але вчаться у «сірій зоні».

Нарешті, державним органам потрібно активніше комунікувати з людьми як на підконтрольних територіях, так і на окупованих. Першим необхідно пояснювати політику підтримки дітей з ТОТ, її вигоди та витрати (за нашими розрахунками, вони незначні), а також те, через що проходять діти з окупованих територій заради вступу. Другим слід максимально просто доносити інформацію про можливості навчання в українських ЗВО та процедури вступу.

Вступ

У 2021 році вступатимуть до університетів діти, яким було 10 років, коли Росія окупувала Крим, частину Донецької та Луганської областей. Який вибір мають ці діти після закінчення школи? Вони можуть вступити до навчальних закладів на окупованих територіях, поїхати вчитися до Росії або на підконтрольну територію України. Хлопці також можуть приєднатися до армії Росії або військових угруповань в ОРДЛО.

З моменту окупації (2014 рік) з'являється все більше бар'єрів на шляху підготовки та вступу дітей на навчання в українські університети. Адже у школах вони навчаються російською мовою, вивчають історію «ДНР» та «ЛНР» замість історії України. Отже, щоб отримати український атестат необхідний для вступу, діти мусять дистанційно або екстерном закінчити українську школу, а також перетнути лінію розмежування, щоб скласти ЗНО. Цього року це було особливо складно через обмеження, які почали діяти у зв'язку з епідемією COVID-19.

Окупаційна влада перешкоджає дітям, які хочуть навчатися в українських вишах: ускладнює виїзд із ТОТ, створює психологічний тиск на дітей та переслідує їхні родини.

У перші два роки після окупації Україна не мала політик підтримки вступників з окупованих територій. Діти мусили вступати в українські заклади освіти на загальних засадах, що фактично лишало їх «поза бортом». У 2016 українська влада запровадила пільги та квоти для вступу таких абітурієнтів до обмеженого переліку університетів, зокрема до переміщених з окупованих територій. У 2020 можливості вступу за квотами та спрощеними правилами були поширені на всі університети.

Ця політика викликала дискусії в суспільстві. Опоненти нововведень боялися, що квоти призведуть до того, що в університети прийдуть вчитися студенти з ТОТ з низьким рівнем підготовки. Зокрема що ці діти, маючи гірші академічні результати, «відбиратимуть» бюджетні місця у талановитих дітей з підконтрольної території України. Застереження переміщених вишів полягали в тому, що через розширення квот на інші заклади освіти вони втратять значну частину абітурієнтів, а значить, і державного фінансування, до чого вони не встигли підготуватися через швидке запровадження нових політик.

Дослідження показує, що ці побоювання виявилися марними. Рівень підготовки дітей з ТОТ не нижчий, ніж у решти вступників. До того ж, діти з ТОТ найчастіше обирають для навчання ЗВО розташовані в Донецькій і Луганській областях. Можливо, це зміниться з часом, коли більше вступників познайомляться з новою процедурою вступу та обиратимуть спеціальність та університет згідно зі своїм рівнем знань, а не той, в якому вже вчаться їхні знайомі.

У наступній частині ми розглядаємо дослідження, які стосуються квот, та досвід країн зі схожою ситуацією (Грузія, Молдова), у третій частині описуємо політику України щодо вступу абітурієнтів з ТОТ, далі наводимо методологію та результати дослідження та пропонуємо рекомендації з покращення політики щодо вступу дітей з ТОТ.

Огляд літератури

Для чого існують квоти?
Світовий досвід

Квоти — досить поширений механізм для того, щоб допомогти вразливим групам людей та вирівняти можливості для тих, хто має різні «стартові умови». Цей механізм допомагає розірвати «замкнене коло» дискримінації. Наприклад, можна згадати квоти на український контент, запроваджені кілька років тому для ТБ та радіо.

Замкнене коло в цьому разі виглядає як «глядачі/слухачі не цікавляться українськими піснями/передачами — ТБ/радіо не включають їх до свого ефіру». У випадку навчальних квот, замкнене коло триває довше та виглядає як «діти з дискримінованої групи мають нижчу підготовку — отже, отримують нижчеоплачувану роботу — отже, їхні діти також отримують гіршу освіту». Такий стан речей «консервує» нерівність у суспільстві. А квоти, які допомагають вийти з цього замкненого кола, нерівність знижують.

Останнім часом найбільш обговорюваними є квоти для жінок у керівних органах, таких як парламент (чи партії), уряд, вищий менеджмент компаній тощо. Такі квоти мають аргументи «за» та «проти» (Quotas: Pros and Cons, Rotman School of Management, 2017). Існує побоювання, що квоти для жінок на керівних посадах можуть спричинити дискримінацію чоловіків. Ще один ризик — стигматизація. Якщо оточення сприйматиме жінок як таких, що зайняли певну посаду лише через квоту, а не за власні здобутки, то до них не дослухатимуться, що лише погіршить дискримінацію.

Проте досвід показав, що негативне ставлення до «жіночих» квот спостерігається в тих країнах, де їх не впровадили. А в країнах, де квоти впроваджені, компанії задоволені цим нововведенням. Так, директори норвезьких компаній розповіли, що більше залучення жінок до органів управління покращило процес ухвалення рішень в організаціях. Запровадження значної квоти (~40%) нівелює ризик стигматизації, тоді як одна жінка в керівних органах дійсно може зіштовхнутися з несприйняттям. Впровадження квот для жінок на підприємствах не погіршує фінансові показники фірм: дослідження показують або нейтральний (Casteuble et al., 2019), або позитивний ефект (Pronzato et al., 2016). В політиці ситуація схожа: впровадження ґендерної квоти для партійних списків в Італії привело до обрання більш освічених політиків (Baltrunaite et al., 2012).

У світі існують квоти й на вступ до освітніх закладів. Палкі дискусії відбувалися після впровадження квот для дітей із вразливих груп у приватних школах Індії (Sarin, Ankur & Gupta Swati, 2013): з одного боку, важливо інтегрувати таких дітей у суспільство та забезпечити їм справедливий доступ до освіти. З іншого боку, приватні школи живуть за ринковими правилами і зацікавлені набирати учнів з кращими академічними результатами. Досвід **Kopei** показав, що квоти можуть негативно впливати на ринок освітніх послуг (Kim, Jae Hoop, 2016),

знижуючи конкуренцію між університетами та відповідно стимулювати надавати кращі послуги. Попри великий попит на університети в мегаполісах та як наслідок кращу «якість» студентів, їхні випускники показують гірші результати під час працевлаштування.

Запровадження у Бразилії квот для чорношкірих студентів, корінних індіанців та дітей з бідних родин мало кілька наслідків як для системи освіти в цілому, так і для дітей із вразливих груп. Так, загальна успішність з педагогіки, історії та фізики знизилася, а з агрономії виросла (Pereira et al., 2015). Водночас академічні результати чорношкірих дітей покращилися (Francis-Tan, Tannuri-Pianto, 2018). Такі студенти можуть бути успішною рольовою моделлю для інших студентів із вразливих груп.

Впровадження квот за расовою чи майновою ознаками дозволяє зменшити дискримінацію (Andrade, 2004), що позитивно впливає на суспільство. Забезпечення більшої інклюзії і різноманітності серед студентів (Wells et al., 2016) позитивно впливає на їхні когнітивні, соціальні та емоційні навички, тож університети зацікавлені в залученні студентів різного походження саме через це. З іншого боку, освітні квоти можуть знижувати загальну успішність. Адже якщо квотами користуються діти з нижчим рівнем підготовки, це може знизити якість освіти сильніших учнів. Водночас дослідження про освітні результати дітей з особливими потребами в Нігерії показало, що академічні успіхи залежать від ставлення викладачів (Oluremi, 2015).

Квоти в умовах заморожених конфліктів: досвід країн колишнього СРСР

У зонах діючих чи «заморожених» конфліктів квоти набувають політичного забарвлення. Сторони зазвичай активно намагаються залучити вступників зі спірної території, полегшуючи їм умови вступу та надаючи пільги (De Waal, von Twickel, 2020).

Грузія, Молдова, Вірменія та Азербайджан, які пережили військові конфлікти, використовують різні інструменти роботи з абітурієнтами з окупованих територій. Випускників із цих та інших країн, які раніше були у складі СРСР, активно залучає Росія.

З 1999 в Росії діє програма «Співвітчизники», яка надає колишнім громадянам СРСР грошову допомогу, соціальні та медичні послуги, право на безкоштовний вступ до російських закладів освіти тощо при переїзді до РФ.

Молдові складно конкурувати з Росією у боротьбі за випускників шкіл

із Придністров'я. Єдиний місток, що з'єднує дітей Придністров'я з Молдовою — 8 шкіл, які підпорядковуються Міністерству освіти Молдови, в яких викладають румунську мову латинкою (державна мова Молдови), в той час як місцеві придністровські школи ведуть навчання за російською програмою та кирилицею (російською чи румунською мовами). Вибір молдавської школи може повернути до сім'ї увагу «служб безпеки» невизнаної держави. Тож не дивно, що з 2004 по 2020 рік кількість дітей, які навчаються румунською мовою латинкою, впала з 6000 до 1600.

Поки Молдові не вдалося знайти рішення для ширшого залучення дітей з Придністров'я, РФ почала активно запроваджувати квоти для вступу абітурієнтів звідти у 2006 році та активно збільшує їх щороку. У Придністров'ї діє пункт складання «ЕГЭ» (єдиного державного іспиту в РФ), а у 2016 Росія відкрила перший пункт складання «ЕГЭ» у Кишиневі.

За сприяння ОБСЄ Молдова пішла на поступки Тирасполю і почала визнавати (апостилювати) дипломи з Придністров'я. Це дозволяє придністровським студентам використовувати їх для продовження навчання за кордоном. До березня 2019 року таким чином було підтверджено 240 дипломів Тираспольського університету імені Тараса Шевченка. Молдова сподівається, що за рахунок малих кроків вийде досягти зближення з Придністров'ям. Але через свою бідність Молдова не здатна привабити мігрантів, зокрема студентів, для постійного проживання, і слугує лише містком для подальшої еміграції до Європи.

Грузія активно намагається залучати до навчання в країні студентів з окупованих Росією Абхазії та Південної Осетії. У 2020 році, коли випускники шкіл мали проблеми з перетином кордонів та реєстрацією на єдиний вступний іспит через карантинні обмеження, Грузія дала їм право вступати до своїх університетів без єдиного вступного іспиту. При цьому держава повністю оплачує їхнє навчання. Уряд Грузії також вирішив запровадити спрощену процедуру вступу для грузинських абітурієнтів, які проживають на території Азербайджану.

Свої особливості має ситуація в Нагірному Карабасі. Ще в радянські часи влада Азербайджану спрямовувала туди якнайбільше студентів та працівників, тим самим істотно змінивши склад населення регіону.

Одним із кроків «культурної» політики Азербайджану стало відкриття у Нагірному Карабасі університету з трьома відділеннями: російським, азербайджанським та вірменським. Ми знайшли мало інформації про дії Вірменії із залучення студентів з Нагірного Карабаху. Знаємо лише, що в певні роки Вірменія мала квоти для дітей звідти.

Після нападу на Україну Росія радикально збільшила кількість бюджетних

місць для українців, що може говорити про політичне підґрунтя такого кроку. У 2014 році за квотами на навчання в РФ зарахували майже 4 тисячі українців², хоча роком раніше їх було набрано лише трохи більше 300. Проте вже у 2017/2018 році за квотами прийняли менше 500 студентів з України. З 2015 року в Росії також існували окремі квоти на вступ для кримчан та студентів з ОРДЛО, які дозволяли навіть дітям з не дуже високими оцінками потрапляти у ЗВО Росії на бюджет.

Росія розвиває співпрацю і з закладами освіти на окупованих територіях. Школи в Криму та ОРДЛО поступово змінюють навчальні плани, додають години «патріотичного виховання». Через це навіть без великого втручання Росії з часом антиукраїнські настрої на окупованих територіях будуть зростати.

Вища освіта також зазнала значного впливу окупаційної влади. У Криму продовжує працювати відкрита у 1999 році філія МГУ (Московського державного університету), а в 2014 році свої філії там відкрили Краснодарський університет МВС Росії, Російський державний університет правосуддя, юридичний філіал Академії генеральної прокуратури РФ. У тому ж році в Криму на базі семи місцевих закладів освіти та семи наукових організацій створили Кримський федеральний університет імені В.І.Вернадського, який за рік потім отримав державну акредитацію в Росії.

Університети на окупованих територіях Донецької та Луганської областей почали отримувати російську акредитацію трохи пізніше. Але завдяки партнерствам з російськими вишами вже у 2018 році у так званій ДНР було 4,5 тисячі випускників ЗВО, які отримали російські дипломи.

В останні роки РФ переглянула свою політику з підтримки студентів з ТОТ — у 2019 році спрощені правила вступу в Росію для кримчан скасували. Адже Крим, за позицією Росії, вже інтегрувався та став «звичайною» частиною РФ. Про квоти для випускників шкіл з ОРДЛО у 2020 році у нас інформації немає.

«В Росії наче [диплом] також не визнається, але працюють над тим, щоб почав визнаватися. Але Донецький ЗВО синхронізує свою систему з російським ЗВО, то буде видаватися донецький диплом російського зразка», — студент, 19 років.

«Ті, хто почав навчатися в Донецьку, вони паралельно заочно вступають в Росії (але це тільки платна опція), щоб отримати нормальний диплом», — студент, 19 років.

Хоча політика уряду України із залучення студентів з ТОТ широко обговорюється у ЗМІ та соціальних мережах, дослідження впливу цієї

політики обмежені. Texty.org проаналізували, як відрізняється рівень знань дітей з окупованих територій України від інших абітурієнтів, які вступити в університети у 2020, та дійшли висновку, що абітурієнти з окупованих територій, які вступають в університети Донецької та Луганської областей, обирають конкурсні пропозиції, що відповідають їхньому рівню знань. Водночас значна частка тих, хто вступав за квотою в Києві, Харкові, Львові та Одесі, обрали університети з вищим за їхній середнім конкурсним балом.

² Російська статистика не рахує абітурієнтів з Криму як українців

Політика щодо вступу дітей з окупованих територій в університети України

Для української держави важливо залучати дітей з ТОТ навчатися в українських університетах. Це дозволяє інтегрувати їх в українське суспільство, вплинути на формування їхньої системи цінностей, «витягнути» їх із середовища, де вони постійно знаходяться під впливом антиукраїнської пропаганди та дезінформації. Ці діти з часом можуть стати «амбасадорами» або рольовими моделями для молоді на окупованих територіях. Також право цих дітей на освіту, у тому числі вищу, закріплено в [ст. 53 Конституції](#) — українська держава зобов'язана забезпечити їм доступність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

Українська влада має обмежені можливості підтримки дітей з ТОТ, які хочуть отримати українську освіту. Здебільшого ми можемо забезпечити таку підтримку лише на підконтрольній території або дистанційно. З міркувань безпеки Україна не може забезпечити організацію курсів, підвезення на іспити ЗНО, консультації та супровід на окупованій території. Натомість Росія може без перешкод проводити там «ЕГЭ», забезпечувати підвезення, проводити інформаційні кампанії тощо.

«Тим, хто їхав в Росію, було легше: їх централізовано збирали на автобуси, відвозили у місто в Ростовській області, де ті централізовано складали «ЕГЭ». В Україні треба було влаштовуватися самостійно», — студент, 19 років.

Аби полегшити вступ абітурієнтів з ТОТ, у 2016 українська влада почала реалізовувати цілеспрямовану політику. Вона [запровадила](#) квоти та пільги для вступу абітурієнтів з окупованих територій (Таблиця 1), забезпечила [можливість](#) закінчити українську школу, зокрема [екстерном або дистанційно](#), спростила процедури отримання атестату та вступу до українських закладів освіти, а у 2020 році через пандемію коронавірусу вирішила продовжити термін вступу на бюджетні місця до 23 жовтня (друга хвиля вступу).

Хронологія законодавчих змін

Перші пільги для абітурієнтів з окупованих територій були впроваджені у 2016 році. Тоді умови вступу для вступників з Криму та ОРДЛО відрізнялися (Таблиця 1).

Кримчани [отримали змогу](#) вступати за спрощеною процедурою через освітні центри до низки уповноважених закладів вищої освіти. Спочатку [їх було 12](#), у 2017 році цей перелік [розширили до 35](#). Для вступу за спрощеною процедурою не обов'язково закінчувати українську школу, а щоб отримати атестат, можна скласти іспити з української мови та історії України у школі при освітньому центрі університету. Також не обов'язково

складати іспити ЗНО — замість них можна скласти іспит з профільного предмету в тому університеті, куди абітурієнт планує вступати. Конкурсний бал визначається за підсумками іспитів з української мови, історії України та профільного предмету у освітніх центрах. Для вступу за спрощеною процедурою держава встановлювала в уповноважених університетах квоту (так звана квота-2) у розмірі 20% бюджетних місць, але не менше 1 місця в університеті. У травні 2020 уряд розширив перелік уповноважених закладів до майже 100. Але останні зміни не запрацювали, бо в липні того самого року парламент ухвалив закон 744-IX, який запровадив нові єдині правила для всіх абітурієнтів з ТОТ та всіх університетів.

Діти з ОРДЛО мали менше привілеїв. Вони могли вступати за спрощеною процедурою лише у виші Донецької, Луганської областей та переміщені заклади освіти. Для них не існувало окремої квоти, тож в цих університетах вони змагалися в рамках загального конкурсу зі студентами з усієї України.

Як кримчани, так і діти з ОРДЛО могли подати заяву лише в один університет (максимум на п'ять спеціальностей) на вступ за спрощеною процедурою (кримчани за квотою-2 в уповноважений університет, а діти з ОРДЛО в університет Донецької, Луганської областей або переміщений університет).

Закон 744-IX від 3 липня 2020 року запровадив квоту на вступ дітей з окупованих територій в усіх університетах. Зокрема, закон

- встановив єдині правила вступу за спрощеною процедурою для дітей з Криму та ОРДЛО;
- розширив квоту-2 на дітей з окупованих частин Донецької та Луганської областей і на всі університети та заклади фахової передвищої освіти. Щоб забезпечити вступ абітурієнтів з окупованих територій за спрощеною процедурою, всі університети мали створити освітні центри «Крим-Україна», «Донбас-Україна»³.

Цього року в університетах було виділено 12755 місць для вступу за квотою-2 за державним замовленням. Зокрема:

- 20% від загального обсягу державного замовлення на кожну спеціальність в університетах, які входили до переліку «уповноважених» до 3 липня;
- 10% від обсягу держзамовлення в університетах, що не входили до цього переліку, але після набрання чинності закону 744-IX створили освітні центри.

Для того, щоб запровадити ці зміни, МОН мусив швидко змінити правила

прийому та комунікувати їх вступникам та університетам. В той момент уже пройшли перші іспити ЗНО (ЗНО тривало з 25 червня по 17 липня). Не всі заклади вищої та професійної освіти змогли створити освітні центри «Крим-Україна», «Донбас-Україна». Наразі освітні центри працюють лише в 195 закладах вищої та передвищої (коледжі, технікуми та медучилища) освіти. Це становить близько третини від їх загальної кількості (за даними [Держстату](#), в 2019-2020 діяло 281 університетів, академій, інститутів та 338 коледжів, технікумів, училищ).

Імплементация таких змін повинна була забезпечити для абітурієнтів з ТОТ два шляхи вступу в український університет — за загальними правилами або за спрощеною процедурою на місця, виділені за квотою-2. Щоб вступити на загальних засадах, потрібно закінчити українську школу та скласти ЗНО. На місця за квотою-2 можна вступити за спрощеною процедурою (див. Схему 1 у розділі 6).

За спрощеною процедурою замість закінчення школи та складання іспитів ЗНО можна скласти іспити з української мови, історії України та профільного предмету в освітніх центрах. На місця за квотою-2 можуть також вступити абітурієнти з ТОТ, які мають український атестат, але не склали ЗНО. В такому разі їм потрібно скласти три іспити в університеті. Вступники, які мають оцінки з ЗНО, можуть використати ці оцінки й також подати заяву на вступ до університету за квотою-2 (детальніше див. Додаток №7).

Основна різниця у тому, що вступаючи за загальним конкурсом абітурієнти можуть подати документи максимум на 5 спеціальностей у будь-яких закладах вищої освіти (відповідно можна обрати максимум 5 закладів освіти), а за квотою-2 можна подавати документи максимум на 5 спеціальностей лише в один заклад освіти — той, через освітній центр якого абітурієнт складав іспит.

³ Як правило, такий центр — це людина у приймальній комісії, яка приймає документи у вступників з ТОТ. До 2020 року такі «центри» приймали документи або лише у кримчан, або лише з ОРДЛО, або з усіх окупованих територій. З 2020 року ця людина приймає документи в усіх абітурієнтів з ТОТ.

Таблиця 1. Пільги для вступу абітурієнтів з ТОТ

Пільга	2016 — до 3 липня 2020	з 3 липня 2020
Можливість закінчити українську школу та скласти ЗНО	Діти з ТОТ <u>можуть</u> навчатися <u>в українській школі</u> на денній формі, екстерном або дистанційно. Для початку навчання потрібна заява від їхніх батьків. При навчанні на дистанційній формі чи екстерном учні повинні приїжджати на підконтрольну територію лише для складання підсумкових іспитів ДПА та ЗНО. Після навчання вони можуть отримати свідоцтво про базову загальну середню освіту та атестат про повну загальну середню освіту, скласти ЗНО та подати заяви на конкурс до 5 університетів на вибір за загальною процедурою.	
Спрощена процедура отримання атестату для тих, хто не навчався в українській школі	Абітурієнт, який не має українського шкільного атестату, може отримати його в школі, яка має договір з освітнім центром «Крим-Україна» або «Донбас-Україна» при певному університеті. <u>З 2016 по 2020 рік</u> освітні центри працювали у затвердженому переліку закладів вищої освіти. За <u>новим законом</u> вони мають з'явитися у кожному університеті. Для отримання атестату потрібно скласти 2 іспити: українську мову (на відміну від ЗНО, куди входить ще література) та історію України. За ці предмети абітурієнти отримають оцінки, а за інші — відмітки «атестований». На основі цих іспитів вони отримують <u>довідку</u> (яку протягом 3 місяців потрібно замінити на атестат у школі, «прикріплений» до освітнього центру) та можуть подати заяву на навчання максимум на 5 спеціальностей лише у той університет, через який було організовано складання іспитів.	
Спрощена процедура вступу	У 2016 році в уповноважених університетах були виділені пільгові місця (квота) для вступу абітурієнтів з Криму та визначений перелік університетів, куди діти з ОРДЛО можуть вступити за спрощеною процедурою (іспитом), але в рамках загального конкурсу. З 2020 року квота та спрощений вступ були поширені на всі університети та всіх вступників з окупованих територій. Процедура дозволяє використовувати атестат, який абітурієнт отримав за спрощеною процедурою (див. пункт вище) тільки в тому університеті, де той був отриманий. Конкурсний бал вступу розраховується на основі оцінок за іспити з української мови, історії України та профільного предмету. Перші дві оцінки зараховуються за результатами іспитів, які абітурієнти склали при отриманні атестату в школах при освітніх центрах. Профільний іспит абітурієнти складають в університеті. Якщо абітурієнт мав український атестат, але не складав ЗНО, він міг скласти три іспити в університеті та вступати за їх результатами. Конкурсний бал також може бути розрахований на основі оцінок за ЗНО за бажанням абітурієнта, якщо він складав ЗНО. З 2016 року абітурієнти з ТОТ <u>мають подавати документи</u> для вступу у <u>паперовій формі</u> , в той час як документи від інших вступників приймаються лише в електронному вигляді. Це вимушений крок для завчасної ідентифікації дітей з окупованих територій, які не обліковуються на підконтрольній території й не закінчували українську школу. Прізвища та імена дітей з ТОТ в ЄДЕБО <u>зашифровані</u> для їхньої безпеки. Діти з ТОТ <u>протягом трьох місяців</u> після зарахування на навчання мають подати у навчальний заклад паспорт, ідентифікаційний код та атестат, якщо не мали їх на момент вступу. Якщо вони цього не зроблять, їх можуть відрахувати.	

Пільга	2016 — до 3 липня 2020	з 3 липня 2020
Квота для вступу	ОРДЛО: немає. Вступники з ОРДЛО можуть складати вступні іспити за спрощеною процедурою в університетах Донецької та Луганської областей та у переміщених закладах освіти. Але вступають в ці університети вони за загальним конкурсом. Крим: до 20% в уповноважених закладах освіти, але не менше 1 місця. У 2016 році було визначено <u>12 закладів</u>, у 2017-2019 — <u>35</u>, у травні 2020 році список був розширений, але ці норми фактично не вступили в силу через ухвалення <u>Закону 744-IX</u>.	Згідно з <u>законом 744-IX</u> всі абітурієнти з окупованих територій можуть вступати за квотою-2. Вона має бути запроваджена в усіх університетах. В усіх університетах України, які були внесені до <u>переліку уповноважених</u> до 3 липня 2020 року, передбачено 20% місць в межах державного замовлення (<u>84</u> університети підпорядковані МОН, <u>7</u> — Мінкульту, <u>4</u> — МОЗ, <u>3</u> — МВС). У всіх інших ЗВО, де освітні центри мають бути створені після прийняття <u>Закону 744-IX</u>, квота становить <u>10% місць</u> державного замовлення. Станом на грудень 2020 року <u>195</u> університетів створили у себе освітні центри «Крим-Україна» і «Донбас-Україна» та запровадили такі квоти.
Безкоштовні підготовчі курси	За підтримки МОН реалізований проект з онлайн <u>відеоуроками</u> https://dostupnaosvita.com.ua/. Проте програма з деяких предметів застаріла, оскільки відеоролики знімалися кілька років тому. Також є сайт, що допомагає вивчати українську мову http://educrimea.org/	У квітні 2020, у зв'язку з карантинном, були запуснені онлайн-уроки за шкільною програмою (<u>1-4</u> та <u>5-11</u> класи). Вони показувалися на телебаченні та доступні на <u>Ютуб каналі</u> Міністерства освіти і науки. Новий <u>закон</u> надає дітям з ТОТ право на безоплатні підготовчі курси та стипендію під час навчання на них. Восени 2020 МОН почало розробку <u>пілотного проекту</u>. З січня 2021 планується запуск підготовчих курсів для абітурієнтів з ТОТ.
Подовжені терміни вступної кампанії	Другої хвилі вступу для дітей з ТОТ не було.	Цього року влада <u>продовжила</u> можливість вступу на бюджетні місця до 23 жовтня (до цього планувалося, що діти з ТОТ подаватимуть заяви на вступ «на бюджет» до 22 серпня, а до 23 жовтня вступатимуть <u>лише «контрактники»</u>).
Фінансова підтримка	Якщо студент вступив на бюджетне місце та за конкурсним балом потрапив у ТОП-45% у своєму університеті, він отримує <u>академічну стипендію</u> (1300-2416 грн). В іншому випадку студент має право на <u>соціальну стипендію</u> (1180 грн). Також він може <u>оформити</u> собі виплати як внутрішньо переміщеній особі, коли йому виповниться <u>18 років</u> .	

Методологія

У цій роботі ми використали два джерела інформації:

- дані про вступ абітурієнтів з окупованих територій до ЗВО України за спеціальностями, університетами та балами ЗНО (джерела — МОН, Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО);
- глибинні інтерв'ю зі вступниками, представниками ЗВО, МОН та неурядової організації.

Оцінка ефектів реалізації політики

Ми дослідили:

- (1) які переваги отримали студенти, що вступили за квотою-2, порівняно з тими, хто вступав на аналогічні спеціальності на загальних засадах;
- (2) як рівень підготовки студентів за квотою вплинув на середній рівень підготовки студентів на спеціальностях та в університетах, куди вони вступили.

Ми вважаємо, що квота надає переваги, якщо вона дає можливість студентам вступити на бюджет на ті спеціальності, на які вони не могли б вступити на загальних засадах. Тобто ті, де прохідний бал для вступу на бюджет є вищим, ніж їхній конкурсний бал.

Перевагою окремого студента ми вважаємо різницю між його конкурсним балом за квотою-2 та прохідним (мінімальним) балом студентів, які вступили на бюджет на загальних засадах на такі ж спеціальності до тих самих університетів. Якщо перевага є додатною, студент міг би вступити до університету за загальним конкурсом. Отже, квота була «корисною» лише тим, у кого показник «перевага» був від'ємним.

Також ми порівняли середні бали вступників за квотою-2 та інших студентів на тих самих спеціальностях в тих самих університетах, щоб оцінити, наскільки рівень підготовки студентів, які пройшли за квотою, відрізняється від рівня підготовки решти студентів.

Для вимірювання рівня підготовки студентів ми використали такі показники:

- Середній вступний бал студента, який розраховувався як середнє арифметичне його оцінок за іспити ЗНО / вступні іспити;
- Середній вступний бал спеціальності (рейтинг спеціальності), який розраховувався як середнє арифметичне вступних балів студентів, які вступили на цю спеціальність;

- Середній вступний бал університету (рейтинг університету), який розраховувався як середнє арифметичне вступних балів студентів, що вступили в цей університет;
- Середній вступний бал спеціальності в певному університеті (рейтинг спеціальності в певному університеті), який розраховувався як середнє арифметичне вступних балів студентів, що вступили на цю спеціальність в цьому університеті.

Щоб порівняти середній рівень підготовки вступників за квотами та на загальних засадах, ми сформували збалансовані вибірки. Досліджувана група включала студентів, які вступили за квотою. Контрольна група — студентів, які вступили на ті самі спеціальності до тих самих університетів на загальних засадах. Збалансовані вибірки студентів ми сформували з використанням алгоритму співставлення (matching). Контрольна група мала таку саму кількість вступників, як і досліджувана група. До контрольної групи ми не включали студентів з ТОТ, які вступили на загальних засадах. Середній бал вступу досліджуваної групи характеризує рівень підготовки дітей з ТОТ, а контрольної групи — рівень підготовки вступників на загальних засадах на тих самих спеціальностях у тих самих університетах.

Обмеженням такої методології може бути різниця у підходах до оцінювання іспитів ЗНО та вступних іспитів. ЗНО — це уніфікований іспит, який проводиться і перевіряється одночасно для всіх студентів. Натомість вступні іспити організують освітні центри «Крим-Україна» і «Донбас-Україна» при університетах. Умови проведення та оцінювання іспитів можуть відрізнятися, оскільки процес проведення іспитів ніхто не контролює. Проте ми припускаємо, що оцінки за іспити більш-менш об'єктивно відображають рівень підготовки абітурієнтів.

Дані

Вибірка нашого дослідження складається з понад 214 тисяч заяв студентів, які вступили до українських вищих навчальних закладів у 2020 році (Таблиця 2). Для кожної заяви ми маємо інформацію про результати іспитів ЗНО / вступних іспитів, форму навчання (бюджет / контракт), університет, галузь, спеціальність та освітню програму, на яку вступив студент, квоту (якщо студент скористався нею), статус заяви, ліцензійний та максимальний обсяги державного замовлення, освітній рівень, дату прийому та наявність абітурієнта в переліку осіб зі спеціальними умовами вступу. Для цілей аналізу ми згрупували спеціальності у 4 групи: суспільно-гуманітарні науки, STEM, медицина, мистецтво та спорт (Додаток №6).

Дані ми отримали у відповідь на запит до Єдиної державної електронної

бази з питань освіти станом на 24 грудня 2020. У цій базі є інформація про 1284 студентів, які вступили за квотою-2. Всього право на вступ за квотою мали близько 3 тисяч студентів (1,4% загальної кількості вступників). У свою чергу Міністерство освіти **повідомляло** про вступ 2026 абітурієнтів з ТОТ⁴ до українських ВНЗ за спрощеною процедурою через освітні центри⁵. Ми пояснюємо різницю даних МОН та ЄДЕБО можливими розбіжностями в тому, які категорії студентів з ТОТ міністерство враховує у своїх звітах, крім вступників, які в базі даних ЄДЕБО мають відмітку «квота-2».

В даних про студентів, які подавали документи після продовження термінів вступної кампанії (після 22 серпня, друга хвиля), немає позначки, що вони скористалися квотою. Таких студентів близько 300. Можливо, вони скористалися спрощеними процедурами, але у базі також немає про це інформації. Тому в подальшому аналізі ми досліджуємо лише студентів, які вступали за квотою в першій хвилі, як це зазначено в даних ЄДЕБО.

За даними ЄДЕБО близько 1,7 тисячі студентів не скористались можливістю вступити за квотою та вступили на загальних засадах (проте ми знаємо, що частина з них, зокрема друга хвиля вступу була переведена на бюджет за погодженням з МОН). Із них майже 900 студентів вступили на навчання за контрактом. Міністерство освіти і науки **заохочує** дітей з ТОТ, які вступили на контракт, писати заяву про переведення на бюджетне фінансування і погоджує такі заяви. Це не відображається в даних ЄДЕБО.

Оцінка ефектів та ризиків реалізації політики на основі інтерв'ю

Щоб ідентифікувати ризики, які можуть виникнути під час імплементації політики, ми провели інтерв'ю з 14 ключовими стейкхолдерами:

- 6 вступниками з тимчасово окупованих територій в українські заклади вищої освіти (3 вступника 2020 року (нові правила), 2 — 2016 (старі правила), 1 — 2015 (до введення пільг));
- 1 вступником 2019 року з ТОТ у російський заклад вищої освіти;
- 5 представниками закладів вищої освіти;
- 1 представником Міністерства освіти і науки України;
- 1 представником неурядової організації (НУО), яка опікується питаннями окупованих територій.

Під час інтерв'ю ми ставили вступникам питання про їхню мотивацію

⁴ У 2016 таких студентів було вдвічі менше.

⁵ Це значно менше, ніж запланований обсяг - 12755 бюджетних місць. За нашими даними, в 2020 у ТОТ було близько 23 тисяч випускників. Навряд чи понад половина з них мали бажання та/або можливість поступати до українських вишів.

до вибору освітнього закладу в Україні чи Росії, ставлення близьких до цього вибору, а також намагалися з'ясувати, як проходив процес вступу, та ідентифікувати бар'єри, з якими зіштовхуються студенти з ТОТ під час вступу в українські університети, та переваги, які студенти отримали завдяки політиці, яку уряд запровадив у 2020 році. Ми також поговорили з представниками університетів, МОН та Координаційної ради з питань ВПО, щоб зрозуміти, які складнощі вони бачать у залученні вступників з ТОТ до навчання на підконтрольній території, та як вони оцінюють нову політику. Питання до респондентів наведені у Додатку №1 та Додатку №2.

Ми розуміємо, що така вибірка людей для опитування може призвести до неповних висновків через упередження вцілілих. Нам не вдалося поговорити з абітурієнтами, які хотіли, але не змогли вступити до українських ЗВО. Проте ми просили респондентів розповісти історії їхніх знайомих із негативним досвідом вступу.

Абітурієнти серед ключових перепон називали майновий ценз, представники освітніх закладів, МОН та неурядової організації (НУО) — відсутність достатньої кількості інформації про можливості вступу до українських ЗВО на окупованих територіях.

Таблиця 2. Студенти, які вступили в українські вищі навчальні заклади у 2020*

	Всього	З підконтрольних територій	З окупованих територій
Всього (100%)	213 861	210 878	2 983
за державні кошти	75 080 (35%)	73 276 (35%)	1 804 (60%)
за контрактом	138 781 (65%)	137 602 (65%)	1 179 (40%)
рівень «бакалавр»	202 759 (95%)	199 989 (95%)	2 770 (93%)
рівень «магістр»	11 102 (5%)	10 889 (5%)	213 (7%)
за квотою-2**	1 284 (1%)		1 284 (43%)
на базі 11 класів школи	159 841 (75%)	156 949 (74%)	2 892 (97%)
на базі молодшого спеціаліста	54 020 (25%)	53 929 (26%)	91 (3.1%)
подали заяву на вступ до 22 серпня	205 990 (96%)	203 305 (96%)	2 685 (90%)
подали заяву після 22 серпня	7 871 (4%)	7 573 (4%)	298 (10%)

*абітурієнти, які вступили навчатися, щоб отримати освітній рівень бакалавра або магістра, **квота-2 — квота для вступників з тимчасово-окупованих територій

Джерело: Єдина державна електронна база з питань освіти станом на 22/12/2020

Результати дослідження

Ми не маємо перевіреної інформації про кількість дітей, які закінчують школи на окупованих територіях, кількість тих, хто вступає вчитися в місцевих університетах або їде до Росії. За інформацією засобів масової інформації окупованих територій, у 2020 році в Криму 10,5 тисяч 11-класників закінчили школи, на окупованих територіях Донеччини — понад 8 тисяч, Луганщини — понад 5 тисяч. Для порівняння — на контрольованій території понад 200 тисяч.

Хоча на квоту-2 було виділено 12755 місць, майже 1,7 тисячі студентів не скористалися нею та вступали на загальних засадах (за даними ЄДЕБО). Із них 881 студент навчається за контрактом. 298 студентів, які були зараховані на контракт, вступили в університети після закінчення вступної кампанії (друга хвиля). За повідомленнями міністерства, цих студентів у процесі навчання могли перевести на бюджет.

«Мои знакомые, которые поступали и в прошлом году, не пользовались квотами — все боятся, эти квоты были такие «остались места, мы рассмотрим вашу кандидатуру». Не чувствовалась гарантий — все хотели поступать на общих основаниях», — студент, 21 рік.

«Батьки вирішили, що краще складати ЗНО, бо це перевірений спосіб. І потім я моніторив ситуацію зі вступом, дзвонив на гарячу лінію. Питав, якщо я складав ЗНО чи треба мені складати іспит у виші, мені не могли відповісти», — студент, 19 років.

Де навчаються абітурієнти з ТОТ?

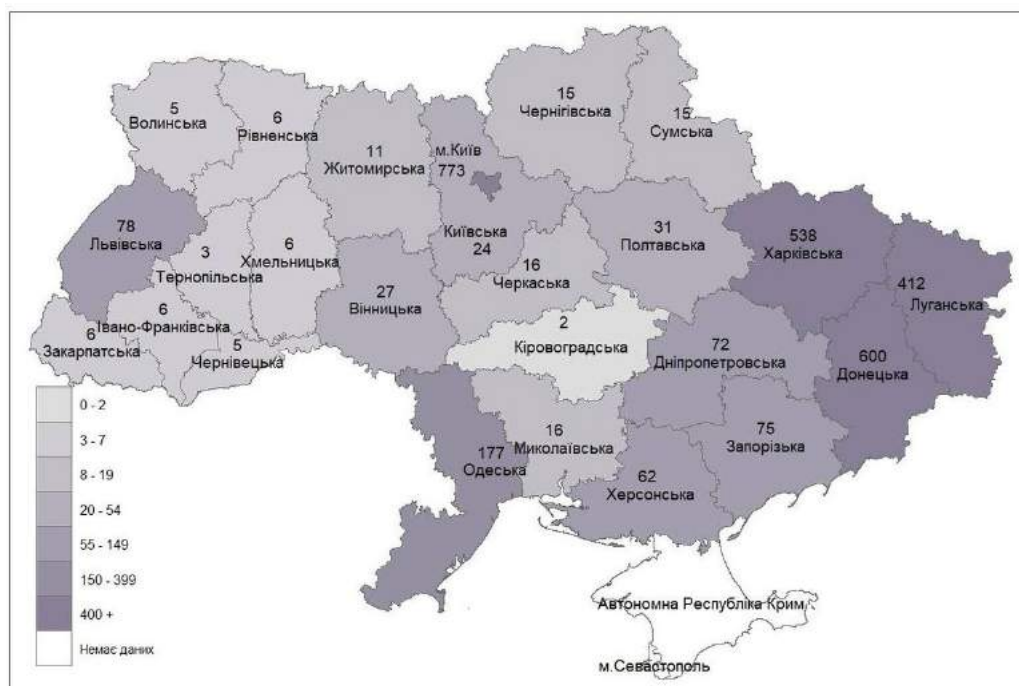
Більшість студентів, які приїхали з ТОТ, вступали до університетів Луганської, Донецької областей, областей, що межують з ними, Києва, Одеси та Львова. До цих же регіонів вступала більша частина студентів за квотою-2 (Рисунок 1).

Майже 70% студентів, які вступили за квотою-2, зосереджені у 20 університетах, із яких 11 знаходяться на території Донецької, Луганської та Харківської областей.

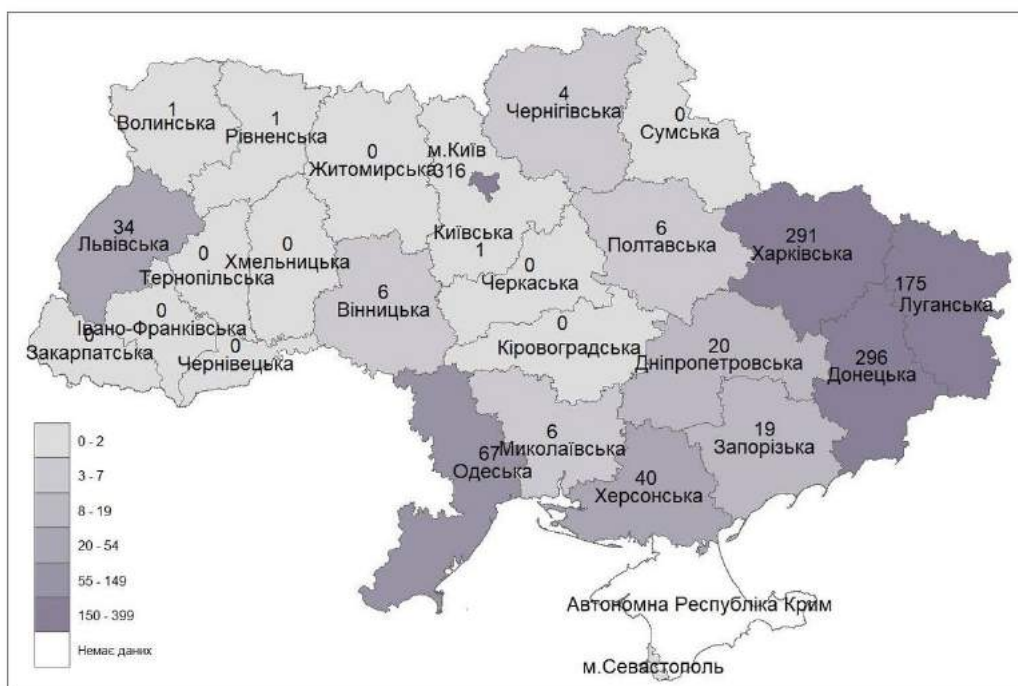
Топ-3 університети, куди вступають студенти з ТОТ, — Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» і Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського.

Рисунок 1. Кількість студентів з TOT, які вступили в університети у 2020, за регіонами

Кількість студентів з TOT

Кількість студентів з TOT, що вступили за квотою

Джерело: Єдина державна електронна база з питань освіти, дані станом на 22 грудня 2020, розрахунки авторів

У згаданих 20 університетах також зосереджена майже половина студентів з ТОТ, які не скористалися квотою-2 або можливістю вступу після завершення вступної кампанії. До цих університетів було зараховано 45% студентів-контрактників (398 з 881), які мали право на пільговий вступ, але не скористалися ним. Замість того, щоб спробувати вступити за квотою через один зі 195 освітніх центрів при університетах та навчатися безкоштовно, студенти вирішили навчатися за контрактом навіть враховуючи, що рейтинг університетів, які вони обрали, часто невисокий. Зокрема майже 40% цих контрактників мають кращий рівень підготовки (середній вступний бал), ніж середній рівень вступника на їхні спеціальності в країні.

Популярність університетів близьких до лінії розмежування може мати кілька причин. По-перше, абітурієнти можуть намагатися лишитися ближче до свого місця проживання або навчатися там, де більше «своїх» через побоювання негативного ставлення до них. По-друге, університети, які є популярними серед студентів з ТОТ, можуть бути найбільш клієнтоорієнтованими. По-третє, студенти могли не знати про можливості пільгового вступу до інших університетів, або їм складно було розібратися, як скористатися пільгами.

«В 11 класі мені сказали, що треба закінчити ще 9 клас в українській школі, тому мені за рік довелося пройти 3 класи», — студентка, 17 років.

«Була жахлива комунікація. Було розписано, як вступити без ЗНО, а ось якщо дитина має ЗНО, то було нічого не зрозуміло», — студентка, 17 років.

«Я вступав за квотою людини, що має прописку у Донецькій області. Було багато складностей, бо я під час карантину знаходився там, не знав, коли їхати скласти ЗНО. Потім Зеленський анонсував спрощену систему вступу для дітей з ТОТ. Було незрозуміло, якщо я склав ЗНО, чи зможу вступати за спрощеною системою», — студент, 19 років.

Під час інтерв'ю ми з'ясували, що університети намагаються отримати бюджетне фінансування для тих студентів, які не вступили за квотою та були зараховані на контракт. Для цього вони звертаються до Міністерства освіти та науки за дозволом перерозподілити квотні місця з інших спеціальностей, де був надбавок. Представники переміщених закладів освіти під час інтерв'ю зазначали, що саме таким способом намагаються дати всім вступникам шанс навчатися на підконтрольній території. Але інколи погодження від міністерства доводиться чекати кілька місяців, і діти, які не можуть платити за навчання, за цей час залишають університет. У свою чергу, МОН **зазначає**, що сприяє в отриманні бюджетних місць студентам денної форми навчання. А тим, хто вступив на заочну форму навчання та повертається на окуповану територію, бюджетні місця майже не виділяються.

Бали абітурієнтів з ТОТ вищі чи нижчі, ніж у решти абітурієнтів?

Наведені нижче порівняння базуються на припущенні, що процедури проведення та оцінювання вступних іспитів відбуваються однаково в усіх університетах, є об'єктивними та дозволяють коректно оцінити рівень знань студента. Наскільки правильне це припущення?

Графік 1 показує, що розподіл останньої цифри оцінок за іспит з української мови вступників за квотою-2 відрізняється від розподілу оцінок всіх інших вступників (більшість із них вступали за результатами ЗНО). Зокрема близько 35% оцінок вступників за квотою-2 закінчуються на нуль, натомість у інших студентів — лише 12%. Бали, які закінчуються на 5, також зустрічаються в абітурієнтів з квоти-2 частіше, ніж в інших абітурієнтів.

Це може бути пов'язано з тим, що іспити оцінюються екзаменаторами, а не автоматично, і для спрощення ті округлюють бали. В будь-якому разі це ставить дітей, які складають ЗНО, в нерівні умови порівняно з тими, хто складає іспити в освітніх центрах. Адже для вступу можуть мати значення й десяті частки бала.

Втім, у нас немає доказів систематичного завищення чи заниження оцінок для студентів з ТОТ, отже, надалі ми дотримуємось свого припущення.

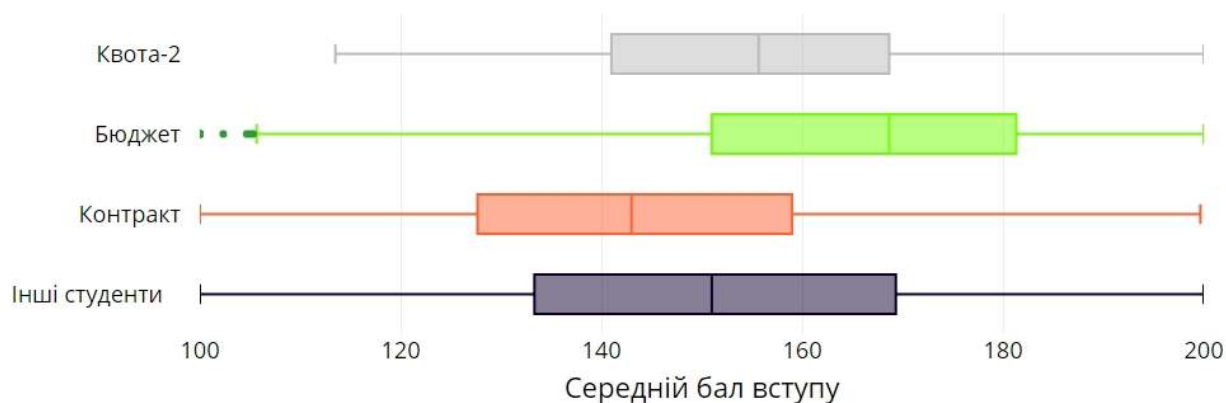
Графік 1. Розподіл останньої цифри оцінок за іспит з української мови вступників за квотою-2 та всіх інших вступників

Джерело: Єдина державна електронна база з питань освіти станом на 22 грудня 2020, розрахунки авторів

Вступні бали студентів, які скористалися квотою-2, є дещо вищими за середні бали інших вступників в українські університети (Графік 2), і трохи нижчими за середні бали вступників на бюджет. Проте деякі діти з підконтрольних територій, які вступили на бюджет, мають нижчий рівень підготовки, ніж ті, хто вступив за квотою-2.

Графік 2. Середній бал вступу студентів у 2020 році за категоріями

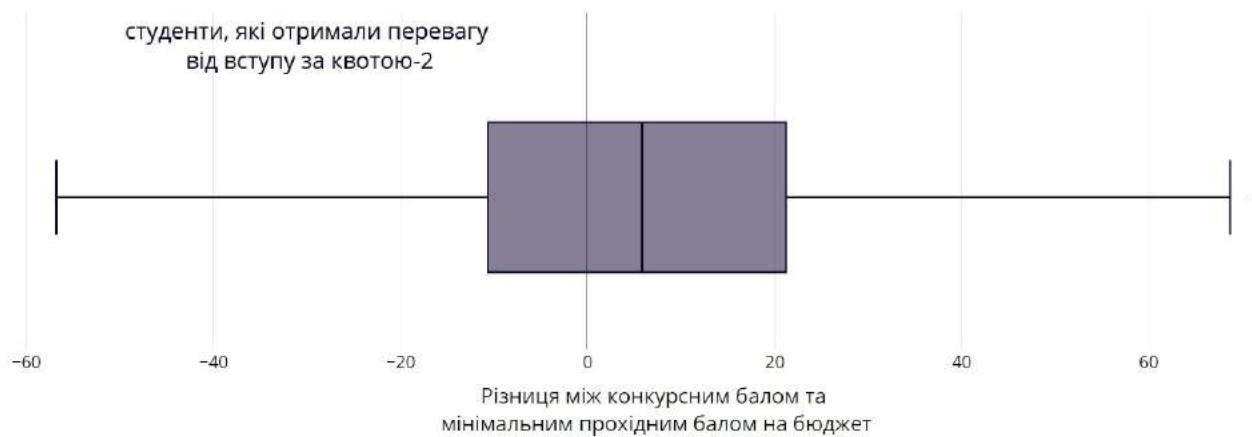

Джерело: Єдина державна електронна база з питань освіти станом на 22/12/2020, розрахунки авторів

Студенти, які вступали за квотою-2, часто мають вищий конкурсний бал, ніж прохідний на їхні спеціальності до обраних ними університетів (Графік 3). З такими оцінками за іспити ЗНО вони могли б скласти конкуренцію за бюджетні місця однокласникам, вступаючи на загальних засадах. Майже 62% з них (786 з 1283 студентів) могли б вступити на бюджет на обрані ними спеціальності в обраних університетах.

Виходячи з балів за іспити, переваги від вступу за квотою отримали близько 42% студентів (539 з 1283). Тобто без квоти-2 ці студенти не вступили б на бюджетні місця на пріоритетні для них спеціальності в обрані університети. Проте часто для вступників важливішою була можливість скористатися спрощеною процедурою отримання атестату та складання вступних іспитів.

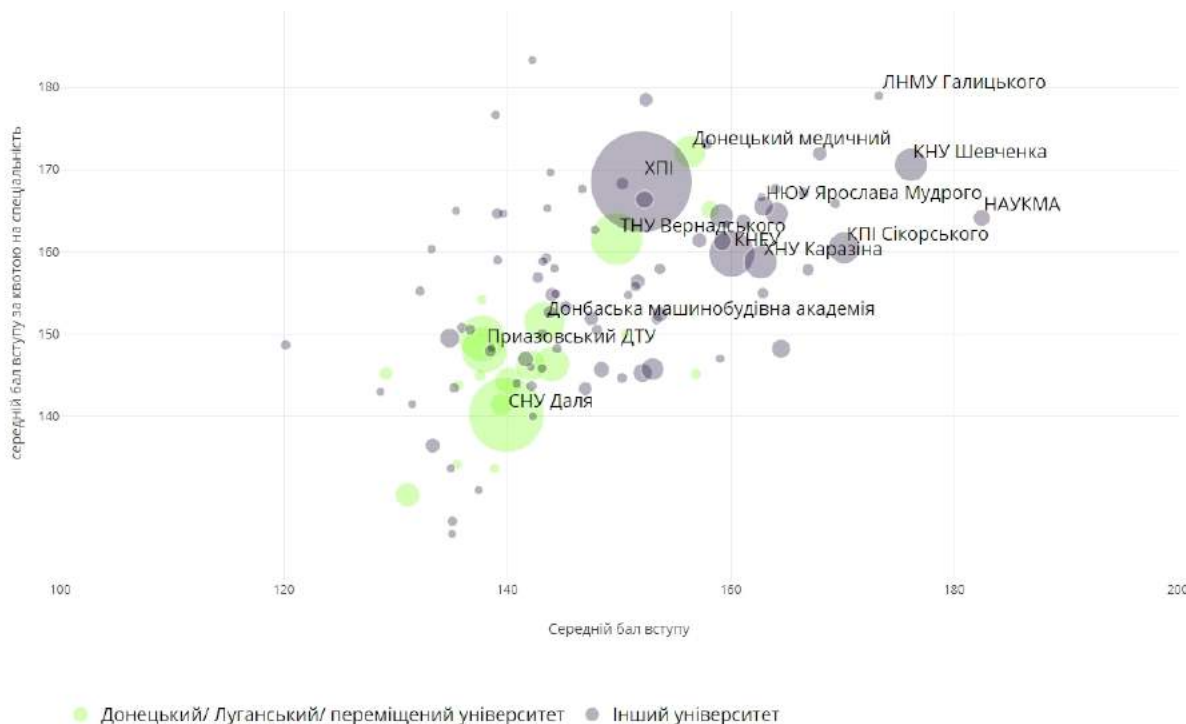
Графік 3. Розподіл переваги студентів (різниці між конкурсним балом студентів, які вступили за квотою-2, та мінімальним прохідним балом на бюджет у їхніх університетах на їхніх спеціальностях)

Джерело: Єдина державна електронна база з питань освіти станом на 22/12/2020, розрахунки авторів

Середній бал студентів, які вступили за квотами, позитивно корелює з рейтингом університету (Графік 4). Схожі тренди спостерігаються у різних сферах знань — у суспільних науках, STEM, медицині та мистецтві. Найбільш популярними серед сильних студентів, які вступали за квотою, були такі спеціальності як менеджмент, право, медицина та економіка.

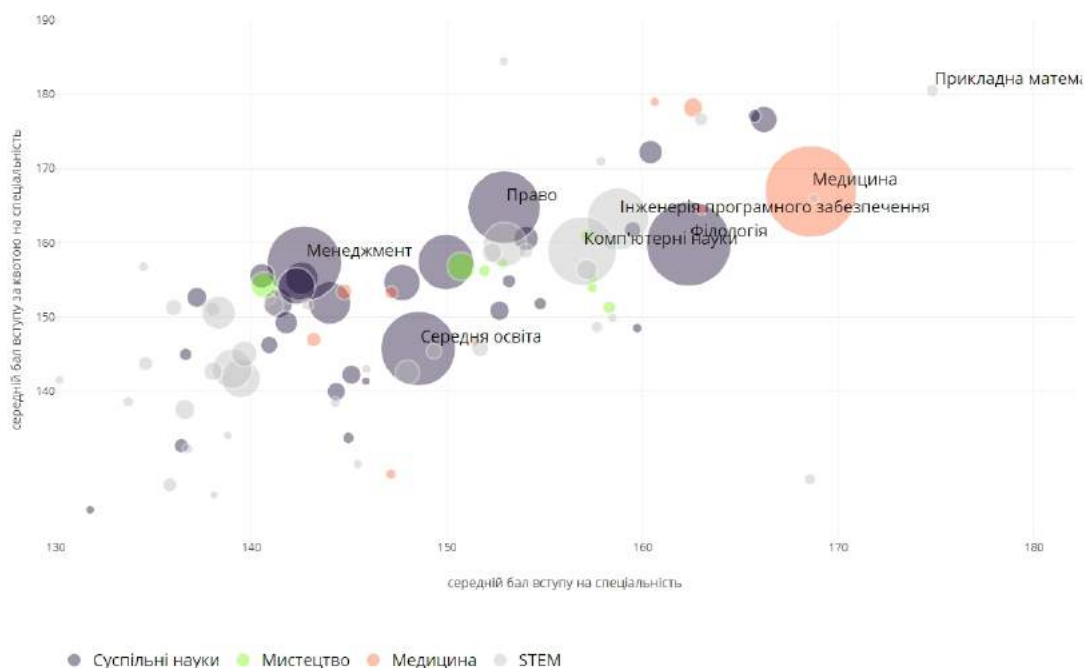
Графік 4. Співвідношенням між середніми вступними балами за квотою-2 та загальним за університетами*

*розмір круга пропорційний кількості студентів, які вступили за квотою

Джерело: Єдина державна електронна база з питань освіти станом на 22/12/2020, розрахунки авторів

Графік 5. Співвідношенням між середніми вступними балами за квотою-2 та загальним за спеціальностями*

*розмір круга пропорційний кількості студентів, які вступили за квотою

Джерело: Єдина державна електронна база з питань освіти станом на 22/12/2020, розрахунки авторів

Інтерв'ю зі вступниками показали, що вони доволі відповідально ставляться до вступу в українські університети. Кожен, з ким ми говорили, користувався послугами репетитора хоча б з одного предмету. Більшість із них додатково до своєї основної школи навчалися в українській школі дистанційно та проходили онлайн-курси з підготовки до ЗНО. Розширення квоти на всі ЗВО спонукало деяких студентів ухвалити рішення вступати саме в українські університети.

«Багато хто не вступав в Україну, бо не був впевнений у здачі ЗНО та треба було закінчити три класи. До того ж раніше була квота у погані, нецікаві, виші», — студентка, 17 років.

«До розширення системи квот я не збирався вступати в Україну, бо це були ВНЗ, що мають недобір або переїхали з окупованих територій. До розширення квота працювала на непривабливі вузи», — студент, 19 років.

Середні бали вступників за квотою-2 за більшістю предметів вищі, ніж середні оцінки решти вступників (Таблиця 3). Проте, щоб зрозуміти, наскільки відрізняється рівень підготовки студентів з ТОТ від студентів, які обирають такі ж спеціальності в університетах зі схожим рейтингом,

ми побудували збалансовану вибірку (Таблиця 3). В контрольну групу ми обирали студентів з підконтрольних територій.

За результатами співставлення збалансованих вибірок студентів, які вступали на ті самі спеціальності в університети зі схожим рейтингом, ми з'ясували, що статистично значущої різниці між цими оцінками немає за всіма предметами, крім історії України.

Оцінки з історії України у дітей з ТОТ дещо вищі. Можливо, різниця в оцінках з історії пояснюється тим, що діти з ТОТ багато часу приділяють вивченню саме історії України при підготовці до вступних іспитів. Наші респонденти зазначали, що це для них один із найважчих предметів, бо він не викладається на окупованих територіях, і програму українських шкіл доводиться вивчати «з нуля».

Це дозволяє припустити, що прийом дітей з ТОТ за квотою-2 не погіршує загальний рівень вступників, а в окремих випадках дозволяє залучити сильніших студентів.

«Більшість людей, що виїжджають з Донецька, вони відмінники і дуже вмотивовані, бо вони до того довго готуються», — студент, 19 років.

Таблиця 3. Рівень підготовки вступників за квотою-2 та решти студентів на їхніх спеціальностях в їхніх університетах

Вибірка студентів*	Вступили на загальних засадах	Вступили за квотою-2	t-test (p-value)
Повна вибірка, кількість, осіб	212529	1283	
Середній бал вступу, mean (SD)	148.2 (22.1)	155.2 (18.1)	< 0.001
Українська мова, mean (SD)	153.3 (25.2)	155.6 (22.0)	0.001
Історія України, mean (SD)	142.9 (24.8)	155.8 (22.3)	< 0.001
Математика, mean (SD)	146.6 (26.3)	151.8 (23.3)	< 0.001
Біологія, mean (SD)	150.4 (25.9)	159.7 (20.2)	< 0.001
Хімія, mean (SD)	153.1 (26.6)	168.4 (16.1)	0.02
Збалансована вибірка, кількість, осіб	1283	1283	
Середній бал вступу, mean (SD)	153.1 (22.8)	155.2 (18.1)	<0.001
Українська мова, mean (SD)	155.6 (25.0)	155.6 (22.0)	0.653
Історія України, mean (SD)	146.7 (24.7)	155.8 (22.3)	<0.001
Математика, mean (SD)	149.3 (25.8)	151.8 (23.3)	0.284
Біологія, mean (SD)	157.8 (26.1)	159.7 (20.2)	0.880
Хімія, mean (SD)	158.1 (27.9)	168.4 (16.1)	0.731

* більше деталей про структури вибірок див. у Додатку №5 та Додатку №6

Перешкоди для вступу дітей з ТОТ в українські університети

Мовне питання

На відміну більшості українських дітей, учні шкіл Криму та ОРДЛО мають приділити багато зусиль самостійному вивченню української мови, літератури, історії України. Навіть якщо українську мову викладали у школі, основна частина навчання відбувається російською, тож учити термінологію для ЗНО з математики, фізики, хімії чи географії доводиться самостійно чи з допомогою репетиторів.

В Криму у 2019/2020 навчальному році українською мовою навчалося лише 206 дітей (у 2012/2013 — майже 13 тисяч), російською — 207 тисяч (у 2012/2013 — 155 тисяч). Зараз у Криму офіційно працює лише одна школа з викладанням українською мовою. Окупаційна влада ОРДЛО після окупації запровадила дві «державні» мови: російську та українську та певний час продовжувала викладання української мови у школах. У 2020 році, вони змінити так звані «Конституції» та залишили «державною» лише російську мову, тож викладання української стало факультативним за бажанням батьків. На жаль, не всі батьки бажають, щоб їхні діти вивчали українську мову.

«Щоб залучити дітей до навчання в Україні, треба зробити доступним вивчення мови, вивчення історії — онлайн курси чи ще якимось. У багато кого може просто не вистачити грошей на репетитора», — студентка, 17 років.

Під час інтерв'ю більшість опитаних зазначили, що вони віддали перевагу складанню ЗНО українською мовою, адже саме нею готувалися до іспитів. Крім того, вони пояснили свою мотивацію вивчати українську майбутніми планами будувати успішну кар'єру в Україні. Натомість в особистому житті вони часто розмовляють російською мовою.

«Не вступала до Росії, оскільки не змогла прийняти ставлення людей та цю країну», — студентка, 21 рік.

«Мене дуже здивувало, що люди мають різні погляди на певні речі, але можуть щось робити разом і не мають внутрішньої цензури у розмовах в політиці. Мене це захопило. Що тут вільніше», — студент, 19 років.

Вступники розповіли, що під час вступу у них не виникало мовних проблем з членами приймальних комісій, незалежно від того, говорили вони російською чи українською мовою (тобто представники приймальних

комісії не наполягали, щоб студент перейшов на українську). Хоча під час інтерв'ю представники університетів говорили про існування таких стереотипів у абітурієнтів перед вступом.

«У абітурієнтів багато питань щодо російської мови: «у вас за російську мову вбивають», — представник університету.

Брак інформації

Під час інтерв'ю респонденти зазначали, що на окупованих територіях досить важко отримати інформацію про вступ до українських ЗВО, адже сайти університетів не завжди оновлюють інформацію вчасно.

Ще одна проблема — форма подачі інформації. Вона заскладна не тільки для 17-річних підлітків, а й часом для їхніх батьків та навіть експертів, які роблять неправильні висновки із текстів нормативних актів. Помічним для абітурієнтів було б просте і конкретне інформування. Наприклад, «Харківський університет має 40 бюджетних місць для дітей з ТОТ. Для вступу потрібно лише свідоцтво про народження. Усі інші документи допоможе зробити університет» та контакти приймальної комісії.

Цьогоріч на ці труднощі наклалися нормативні зміни в розпал вступної кампанії. Не всі університети встигли створити освітні центри, й абітурієнти до останнього не розуміли, чи зможуть скористатися спрощеною процедурою вступу. Тому ті, хто зміг виїхати на ЗНО, вирішили перестрахуватися та скласти його. Можливо, саме це стало причиною значної недозаповненості виділених місць за квотою-2.

Через ухвалення Закону 744-IX вже під час вступної кампанії державні органи та університети почали нашвидкуруч адаптувати свої нормативні акти до нових правил. Так само швидко змінювалися правила в'їзду в Україну та виїзду з неї. Абітурієнтам з ТОТ було складно відстежувати ці зміни. Додатковою проблемою стало те, що, за словами респондентів, поширення в Криму інформації про вступ в українські заклади освіти «прирівнюється до кримінальної статті». Тож під час вступної кампанії абітурієнти опинилися в інформаційному вакуумі, заповнити який потребувало значних зусиль. Тому вступ до закладів освіти, де вже вчаться люди зі схожими проблемами, допомагав легше обмінюватися інформацією.

«Перш за все, [потрібно покращити] інформаційну кампанію. Гаряча лінія відповідала, що звертайтеся безпосередньо в ЗВО, де створені осередки для вступу. Але на той момент осередків ще не було. На той момент відповідали, що закон є, а підзаконних актів немає. Тобто ми знаємо, що таке має бути, але як це буде організовано, незрозуміло», — студент, 19 років.

«Більше комунікувати з дітьми з ТОТ. Немає єдиного порталу з усією інформацією. Частина інформації була лише на сайті МОН, деяка лише на сайті університетів... гарячі лінії не працювали для дітей з ТОТ», — студентка, 17 років.

«Я відчув, що вони [приймальна комісія] не дуже розуміють, як діяти, бо я прийшов на початку вступу. Мені сказали зробити справку, що я проходив дистанційне навчання у Краматорській школі. Через те, що я складав ЗНО двічі, то не знали, чи маю я право подаватися по цій квоті. Але швидко вирішували питання, заспокоїли, що я вступаю. Це людський фактор. Я так розумію, що вони відпрацьовували на мені алгоритм», — студент, 19 років.

Упереджене ставлення з боку персоналу освітніх заходів

Діти, які вступили до українських університетів, інколи зіштовхувалися з упередженим ставленням ще під час навчання у дистанційних школах. Негативний наратив підтримували й [ЗМІ](#). Тож не дивно, що деякі представники приймальних комісій відкрито казали, що діти з ТОТ «ніколи не зможуть вступити» до них на бюджет через великий конкурс, і що «треба це прийняти та змиритися». Можливо, проблема не стояла б так гостро, якби медіа та чиновники розповідали про шлях, який діти з ТОТ долають задля вступу, та їхню вмотивованість, а не поширювали неправдиву інформацію про те, що «в Україну приїдуть сепаратисти».

«Приймальна комісія [сказала:] «Ви розумієте, Ваша онука ніколи не вступить до нас на бюджет, у нас дуже великий конкурс. Вам треба це прийняти та змиритися. Пошукайте собі інший університет. Як би вона там не готувалася — це екстернатна школа...» — студентка, 17 років.

«Даже заранее приходил, узнавал, есть ли смысл подавать документы — мне сказали, приходите. Всё было довольно приятно. Иногда встречались нервные женщины, но в целом помогали», — студент, 21 рік.

«Когда училась в [украинской] школе, иногда предвзято относились. Не хватало книг и говорили, чтобы мы ехали откуда приехали и там брали учебники», — колишня студентка, 22 роки.

«Якщо дитина не змогла приїхати на іспити, то ми виділяли додаткову дату для іспиту. Екзаменаційні комісії під час прийомного періоду весь час працюють, тому додатково їх скликати не треба. Ми у таких випадках йшли на зустріч дитині. Якщо вони не встигли виїхати чи не змогли виїхати. В цьому році це було дуже актуально через пандемію і закриті кордони», — представник університету.

Витрати на дорогу та проживання

Оскільки офіційного перевізника з окупованих територій до українських міст на підконтрольній території не існує, абітурієнтам доводиться користуватися послугами приватних перевізників — а їхні ціни зазвичай доволі високі. Часто діти їздять на підконтрольну територію з одним із батьків, тоді витрати подвоюються.

Друга значна стаття витрат — проживання. В цьому році окупаційна влада Криму дозволяла кримчанам лише один виїзд на підконтрольну територію. Тому дітям, які приїхали на ЗНО, потрібно було «протриматись» на підконтрольній території до моменту оголошення результатів вступних іспитів.

Ситуація на КПП з ОРДЛО теж була невизначеною, тож абітурієнти не ризикували повертатися додому, побоюючись, що більше не зможуть виїхати на підконтрольну територію. Під час інтерв'ю вони оцінили свої витрати за час вступної кампанії у 15-25 тисяч гривень. Очевидно, що при вступі до закладів освіти у прикордонних областях виходить трохи зекономити і на дорозі, і на оренді житла. Інколи абітурієнти обирають для вступу ті міста, де в них є родичі.

«Під час вступу не було фактично де жити. Якийсь час у знайомих, потім — кілька місяців автостопив по Україні та жив у наметі», — студент, 19 років.

«Часть поступала в ДНР, в основном это были те, кто не сдал ЗНО, или же те, у кого не было возможности проживать в Украине (не было родственников или не хватало средств)», — колишня студентка, 22 роки.

«Много знакомых, которые не подавали в Киев или во Львов, потому что банально не было где поселиться. Было бы хорошо если бы официально без затруднений давали общежитие на период вступительной кампании», — колишня студентка, 22 роки.

«Некоторые люди не могут себе позволить приехать даже один раз, не то чтобы ездить туда-назад. Очень не хватает хорошего информирования, чтобы не приходилось тратить средства, которых и так не хватает», — студент, 21 рік.

«[добре було б] спростити подачу документів — наприклад зробити попередню подачу в електронному вигляді», — представник університету.

У період проведення ЗНО окупаційна влада часто відмовляє абітурієнтам у пропуску через пропускні пункти. У 2020 році до проблем з виїздом з окупованих територій на іспити додалися карантинні обмеження. Того року в період проведення ЗНО окупаційна влада в Донецькій області закрила єдиний працюючий пункт пропуску пояснюючи це епідеміологічною ситуацією. Через це в Донецькій області лише 59 дітей з «ДНР» (11% тих, хто зареєструвався) змогли приїхати на іспити.

Деякі абітурієнти, зокрема і наші респонденти, проводили на КПП по кілька годин, а то і більше доби. Один із респондентів розповідав, що потрапив на КПП під обстріл. Окрім фізичних незручностей діти зіштовхуються з психологічним тиском: їх можуть переконувати не вступати до українських ЗВО, адже заклади освіти є і на окупованих територіях, обшукувати їхні речі, дивитися фотографії та переписки на телефонах та комп'ютерах. Іноді доходить до абсурду — наприклад, один із респондентів мав пояснювати на КПП, чому він одягнений у помаранчеву кофту.

«Были такие мысли [про поступление в украинские университеты], но из-за семьи я не мог поехать в Украину. Это могло быть чревато для меня. У меня есть товарищ, у которого родители на службе, и он говорил, что его могут взять заложником. Даже если бы были очень хорошие вузы в Украине, я бы не поступал», — студент російського університету, 19 років

«Якщо кажеш, що їдеш на навчання, то питань багато. Кажуть, що у нас велика країна, що ви тут не знайшли», — студентка, 17 років.

«Якщо я зараз поїду додому, то я не впевнена, що зможу повернутися назад», — студентка, 17 років.

«Заявити про вступ до України [у Криму] прирівнюється до кримінальної статті», — студентка, 17 років.

Вступ за спрощеною процедурою, коли всі необхідні іспити можна скласти за 1-5 днів, дозволяє зменшити кількість перетинів кордонів та ризик потрапити під переслідування з боку окупаційної влади.

Алгоритм спрощеної процедури вступу та його ризики

Важливим питанням застосування спрощених процедур вступу залишається складання вступних іспитів у освітніх центрах при університетах. Ми зобразили кроки, які абітурієнт проходить під час вступу до заклад вищої освіти у 2020 році (Схема 1). Потенційно така процедура може створювати можливості для корупції, хоча представники університетів із цим не погоджуються.

«На мою думку, корупційні ризики зведені до мінімуму. Ми можемо приймати всіх охочих, хто має мінімальний конкурсний бал, якщо квота незаповнена. Процедура абсолютно відкрита. Якщо квота незаповнена, то фактично немає конкуренції і конфлікту інтересів. Якщо абітурієнт відповідає критеріям і склав іспит на мінімальний прохідний бал, то ми не можемо йому відмовити. Можемо відмовити лише якщо він надав неправдиву інформацію», — представник університету.

Схема 1. Процедура вступу для абітурієнтів з ТОТ у 2020 році

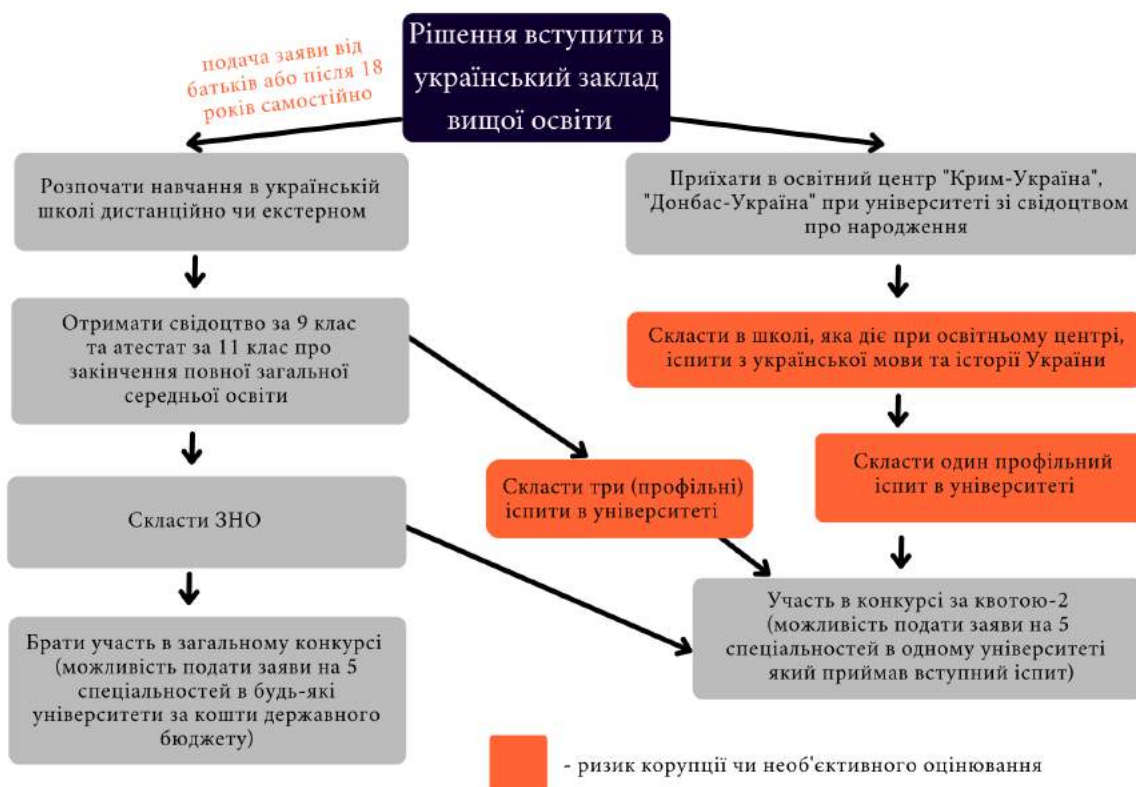

Схема демонструє, що станом на 2020 рік абітурієнти з тимчасово окупованих територій мають дві критичні точки, де їхній вступ до українських закладів вищої освіти залежить від них не повною мірою.

Перша — заява на вступ до української школи, яку до повноліття (18 років) дитини мають подавати її батьки. Якщо ті мають антиукраїнські погляди, дитина втрачає змогу отримати українську шкільну освіту. В цьому випадку для вступу в український університет вона змушена використати спрощену процедуру отримання атестату про закінчення повної загальної середньої освіти в рамках квоти-2 (права частина Схеми 1).

Друга критична точка — вступні іспити до закладу вищої освіти у спрощеній процедурі вступу (права частина Схеми 2 у наступному розділі). Їхнє оцінювання (мова про три іспити, які організовує освітній центр) дуже залежить від ставлення екзаменаторів та їхнього бажання прийняти абітурієнтів з тимчасово окупованих територій на навчання. Крім того, за наявності конкурсу на бюджетні місця за квотою, існує ризик, що організатори іспитів будуть брати хабарі за вищу оцінку.

Висновки

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Висновки та рекомендації

Політика української влади допомагає абітурієнтам з ТОТ вступити до закладів вищої освіти в Україні. Серед ключових заходів політики — можливість навчатися в українських школах дистанційно або екстерном без виїзду з окупованих територій та отримати українські документи про закінчення середньої освіти, спрощена процедура складання вступних іспитів, квота на вступ на бюджетні місця.

2020 року держава виділила 12755 місць в усіх українських університетах, щоб прийняти на них за окремим конкурсом дітей з ТОТ, проте ця квота була заповнена лише на 10%. Діти з ТОТ здебільшого вступали до університетів в областях, які розташовані недалеко від лінії зіткнення. Частина студентів, які не скористалися правом вступу за квотою-2 та вступили на навчання за контрактом, можуть бути переведені на бюджет.

Якщо виходити з припущення, що іспити в освітніх центрах адекватно відображають знання абітурієнтів, квота дійсно надає переваги для вступу студентам з ТОТ (2020 року це 550 вступників або 42% від усіх вступників за квотою-2). Решта мали такі оцінки, що дали б їм можливість вступити на бюджет на обрані ними спеціальності в їхніх університетах на загальних підставах.

Проте важливим інструментом підтримки є спрощені процедури отримання атестату про середню освіту та вступу. Вони допомагають мінімізувати кількість в'їздів/виїздів з окупованих територій, проїздів через КПП, скоротити час вступної кампанії та відповідно зекономити кошти на проживання під час вступу. Опитаним нами студентам проїзд та проживання під час вступу коштували 15-25 тисяч гривень.

Рівень підготовки студентів з окупованих територій, судячи з їхніх оцінок за вступні іспити, суттєво не відрізняється від підготовки студентів з інших регіонів. Проте важливо пам'ятати, що підготовка до вступу, іспити, поїздки вимагають суттєвих зусиль та коштів, що можуть дозволити собі далеко не всі.

Отже, скоріше за все, до українських ЗВО вступають найбільш мотивовані випускники з окупованих територій та ті, хто має достатньо ресурсів на оплату репетиторів і поїздки для складання іспитів. Адже вступити до закладів освіти на окупованих територіях або в Росії набагато простіше.

Рекомендації

Що може зробити держава Україна, щоб залучити більше молоді з окупованих територій? Перш за все — комунікувати. З одного боку, пояснювати українському суспільству вигоди такої політики, з іншого боку — доносити школярам на окупованих територіях інформацію про подальше навчання.

«Вузьким місцем» політики є заміна ЗНО вступними іспитами в університетах. З одного боку, це дійсно допомагає в ситуаціях, коли абітурієнт не зміг виїхати з окупованої території напередодні ЗНО (адже часто окупаційна влада блокує виїзд із ТОТ саме в цей період). Проте такий формат іспитів може легко створити середовище для корупції.

Нижче ми навели кілька рекомендацій, які, на нашу думку, можуть допомогти покращити цю політику.

Спростити доступ до ЗНО для дітей з ТОТ та замінити вступ за іспитами в університетах незалежним тестуванням

Нова процедура вступу з можливістю скласти іспити в усіх університетах була адекватною відповіддю на виклики кризового року, коли багато зареєстрованих на ЗНО абітурієнтів з ТОТ просто не змогли дістатися до центрів проведення тестування. Але у довгостроковій перспективі це нестійка система, адже на неї дуже впливає суб'єктивний фактор.

Важко сказати, чи однаково оцінюють знання абітурієнтів викладачі в різних університетах. І тим більше, чи можна порівнювати такі оцінки з балами ЗНО. Десять екзаменатори можуть завищувати студенту оцінку, щоб допомогти переїхати з окупованої території, а десять занижувати, якщо мають особисте негативне ставлення до людей з ТОТ. Під час складання ЗНО суб'єктивний фактор відсутній.

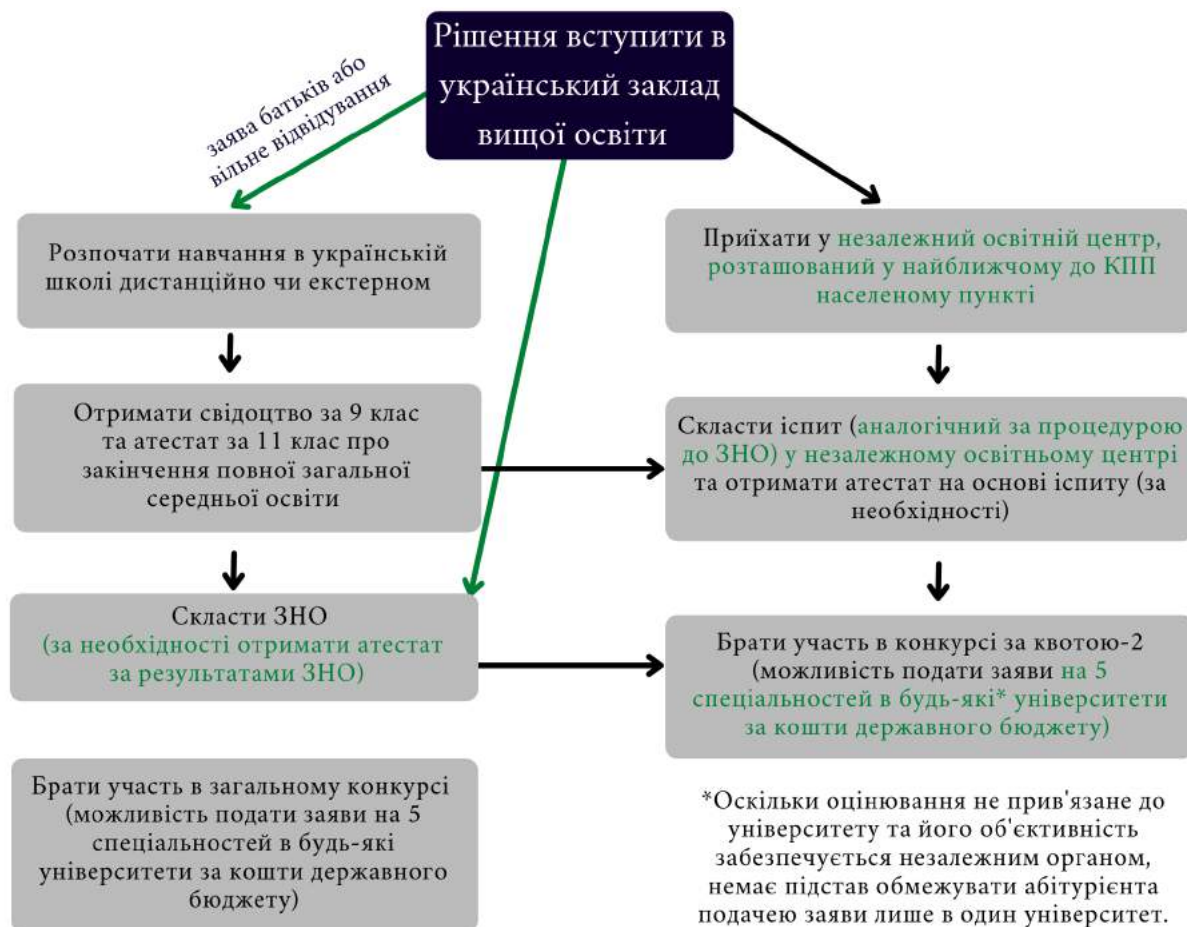
На нашу думку, доцільно надати дітям можливість скласти ЗНО незалежно від того, чи навчалися вони в українській школі, й за результатами ЗНО отримувати атестат за спрощеною процедурою.

У такому випадку вони отримають об'єктивну оцінку своїх знань та зможуть вступати на загальних засадах до п'яти ЗВО, а не лише до одного.

Якщо дітям з ТОТ не вдалося потрапити на ЗНО, доцільно запропонувати їм вступати за спрощеною процедурою за квотою-2. При цьому потрібно замінити іспити в університетах аналогом ЗНО — незалежним тестуванням. Розміщення центрів тестування в населених пунктах наближених до КПП значно зменшило б витрати абітурієнтів з ТОТ на проїзд та проживання під час вступної кампанії.

Також потрібно дозволити учням, які не мають підтримки батьків щодо навчання в українських школах, «вільне відвідування» (дистанційно) шкіл без заяви батьків. Пропонована система вступу зображена на схемі 2.

Схема 2. Пропозиція щодо процедури вступу для абітурієнтів з ТОТ

Скасувати непрозору систему вступу на контракт з наступним переведенням на бюджет; надавати студентам з ТОТ фінансову підтримку за прозорими правилами

Якщо прийняти першу рекомендацію, яка розширює кількість університетів, куди абітурієнт може подавати документи, то шанс вступити на бюджет значно зростає. Тож процедура, коли студент вступає на контракт, а згодом переводиться на бюджет, втрапить сенс.

Зрозуміло, що від таких змін діти з ТОТ виграють. Проте як це вплине на державний бюджет? [За інформацією МОН](#), середня вартість навчання студента на бюджеті — 43 тисячі грн. Тобто якби квота 2020 року була заповнена на 100%, це коштувало б близько 548 млн грн на рік або 1,2% видатків 2020 року на вищу освіту⁶. Це дозволило б залучити до навчання близько половини випускників шкіл з ТОТ. Цього року загалом студентів з ТОТ було вчетверо менше.

Можна очікувати збільшення кількості студентів, які захочуть навчатися в українських ЗВО — адже розширення квоти на всі виші зробило вступ до них більш привабливим. Запровадження можливості складати ЗНО чи аналогічний іспит без атестату з української школи (як ми пропонуємо) ще збільшить кількість студентів, які зможуть претендувати на бюджетні місця. Однак, враховуючи труднощі, з якими стикаються абітурієнти, навряд чи можна очікувати значного зростання їхньої кількості.

Бюджетне фінансування навчання дітей з ТОТ на «заочці» не виглядає доцільним, адже часто під час навчання вони проживають на окупованій території та не збираються виїжджати звідти й інтегруватися в українське суспільство.

Надати дітям з ТОТ можливість відвідувати безкоштовні підготовчі курси, щоб знизити майновий ценз

Хоча ініційовані президентом зміни до Закону «Про вищу освіту» надають дітям з ТОТ право на безоплатні підготовчі курси та стипендію під час навчання на них, фактично ця норма не запрацювала.

9 листопада активісти спрямували до Міністерства освіти і науки відкритий лист, де нагадали, що гроші на такі курси не були закладені до бюджету на 2021 рік та попросили це виправити. Наприкінці листопада Міністерство освіти і науки України відповіло, що працює над переліком університетів, де будуть працювати підготовчі курси для дітей з ТОТ, та запуском пілотного проекту з січня 2021. Експерти пропонують поставитися до цього не формально, зробивши курси якнайдалі від місця проживання студентів, а запустити їх у прилеглих до зони конфлікту областях. Також варто розглянути можливість проведення курсів онлайн (зараз передбачена денна форма навчання з урахуванням пандемічних обмежень).

Сьогодні, щоб опанувати українську навчальну програму на достатньому рівні, батькам дітей з ТОТ доводиться наймати репетиторів. Як держава може допомогти в цьому? Наприклад, запустити онлайн-платформу з волонтерами-репетиторами. Гарним інструментом, який дозволить трохи «підтягнути» дітей з ТОТ по українській освітній програмі, познайомити з однолітками та створити у них соціальні зв'язки на підконтрольній території, можуть стати літні навчальні табори.

Інформувати дітей на окупованих територіях

Інформаційні матеріали з алгоритмами можливих дій та доступних для

⁶ Водночас середня ціна контракту - 16,5 тис. грн. Тому, якщо фінансування освіти не буде реформоване, для держави має сенс видавати цим студентам гранти на навчання за контрактом.

абітурієнтів альтернатив потрібно писати простою мовою, яку може зрозуміти учень старших класів. Варто підготувати для дітей інструкції про те, як дістатися до місця проведення іспитів, де можна жити в цей час, як отримати необхідні документи, куди звертатися в екстрених ситуаціях. Ці матеріали можна поширювати на КПП.

Консультації щодо вступу доцільно проводити у школах, де дистанційно або екстерном навчаються діти з ТОТ. Через ці школи можна організовувати проведення вебінарів та сесій питань/відповідей для потенційних абітурієнтів. Важливим буде знайомство зі студентами з ТОТ та представниками освітніх центрів при ЗВО, які можуть дати корисні поради.

Надавати гуртожиток під час всієї процедури вступу та навчання

Сьогодні держава рекомендує університетам надавати абітурієнтам гуртожиток на час складання іспитів. Проте для студентів з ТОТ цього періоду недостатньо, щоб виконати всі формальності.

Студенти часто мусять приїхати заздалегідь, тому що безпосередньо перед іспитами окупаційна влада не випускає їх з окупованих територій. Абітурієнти з ТОТ мають подавати документи особисто й оформлювати їх офлайн. Це необхідно для ідентифікації їхньої особи. В цей період їм також потрібне житло.

Оскільки держава не компенсує відповідні витрати, не всі університети виконують рекомендацію про надання гуртожитку. Компенсація вартості гуртожитку на весь період вступної кампанії та навчання може стати суттєвим інструментом для залучення дітей з ТОТ.

Адже це захистить їх від необхідності повертатися додому кілька разів за період вступної кампанії, орендувати житло на підконтрольній території на час вступу чи повертатися додому через нестачу коштів уже під час навчання (адже значна частина стипендії йде на оплату гуртожитку). На рік витрати держави на оплату гуртожитку для одного студента з ТОТ в середньому становитимуть 6000 гривень (у різних ЗВО ціни можуть бути від 300 до 1000 грн на місяць).

В період пандемії великим викликом для дітей стало виселення їх із гуртожитку. Залишившись без житла в умовах дистанційного навчання, більшість із них поїхали додому на окуповані території, виїзд звідки знову блокується. Один зі студентів зазначив, що зараз не може повернутися з Криму до місця навчання, бо його «розвертають» на КПП. Ми вважаємо доцільним гарантувати таким дітям право залишатися в гуртожитках на час карантину незважаючи на обмеження, які поширюються на інших студентів.

Уточнити в нормативних актах визначення, кого вважати дітьми з окупованих територій

Законодавство дає можливість скористатися спрощеними процедурами вступу за квотою абітурієнтам, які закінчили навчання в школі після 14 квітня 2014 року та живуть на непідконтрольній території або лінії розмежування. Проте інколи діти живуть на підконтрольній території, але вчаться у «сірій зоні». Пропонуємо уточнити визначення так, щоб всі діти, котрі проживають та/або вчаться на окупованій території або в «сірій зоні», мали право на спрощений вступ до українських університетів.

Комунікувати з українським суспільством

Важливо пояснювати громадянам, чому держава підтримує абітурієнтів з ТОТ. В Україні є різні квоти чи пільги для вступників — наприклад, пільги на вступ з підготовчих курсів, сільські коефіцієнти тощо. І люди не сприймають їх настільки негативно як пільги для вступників з ТОТ. На нашу думку, якби суспільство знало, які перешкоди доводиться долати абітурієнтам з ТОТ заради вступу, його ставлення змінилося б на краще.

На відміну від Росії, Україна не присутня на окупованих територіях. Ми можемо допомогти своїм співгромадянам, які там живуть, лише коли вони приїжджають на підконтрольну частину країни. І якщо ми хочемо зрештою повернути ці території, варто робити це за кожної нагоди.

Література

1. Бабичук, М. М. (2010). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

2. Бабичук, М. М. (2012). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

3. Бабичук, М. М. (2014). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

4. Бабичук, М. М. (2016). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

5. Бабичук, М. М. (2018). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

6. Бабичук, М. М. (2020). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

7. Бабичук, М. М. (2022). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

8. Бабичук, М. М. (2024). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

9. Бабичук, М. М. (2026). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

10. Бабичук, М. М. (2028). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

11. Бабичук, М. М. (2030). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

12. Бабичук, М. М. (2032). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

13. Бабичук, М. М. (2034). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

14. Бабичук, М. М. (2036). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

15. Бабичук, М. М. (2038). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

16. Бабичук, М. М. (2040). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

17. Бабичук, М. М. (2042). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

18. Бабичук, М. М. (2044). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

19. Бабичук, М. М. (2046). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

20. Бабичук, М. М. (2048). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

21. Бабичук, М. М. (2050). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

22. Бабичук, М. М. (2052). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

23. Бабичук, М. М. (2054). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

24. Бабичук, М. М. (2056). *Літературна критика*. Київ: Либерея.

1: Quotas: Pros and Cons, Rotman School of Management, 2017, <http://www.rotman.utoronto.ca/FacultyAndResearch/ResearchCentres/GenderEconomyBK/ToApprove/Research/GE-backup/Research/ResearchBriefs/-/media/7FF5BB639953481AACF86ECF31AE3A77.ashx>

2: Aaron A. Dhir, 2015. What Norway Can Teach the U.S. About Getting More Women Into Boardrooms, The Atlantic, <https://www.theatlantic.com/business/archive/2015/05/what-norway-can-teach-the-us-about-getting-more-women-into-boardrooms/392195/>

3: Cécile Casteuble & Laetitia Lepetit & Thu Tha Tran, 2019. “Women on boards: do quotas affect firm performance?,” Working Papers, <https://ideas.repec.org/p/hal/wpaper/hal-02385034.html>

4: Chiara Pronzato & Paola Profeta & Valeria Ferraro & Giulia Ferrari, 2016. “Gender Quotas: Challenging the Boards, Performance, and the Stock Market,” Working Papers id:11411, eSocialSciences. <https://ideas.repec.org/p/ess/wpaper/id11411.html>

5: Audinga Baltrunaite & Piera Bello & Alessandra Casarico & Paola Profeta, 2012. “Gender Quotas and the Quality of Politicians,” CESifo Working Paper Series 3734, CESifo. https://ideas.repec.org/p/ces/ceswps/_3734.html

6: Sarin, Ankur & Gupta Swati, 2013. “Quotas under RTE: Leading towards an egalitarian education system?,” IIMA Working Papers WP2013-10-01, Indian Institute of Management Ahmedabad, Research and Publication Department. <https://ideas.repec.org/p/iim/iimawp/12132.html>

7: Kim, Jae Hoon, 2016. “Admissions Quotas in Metropolitan Areas and Competition between Universities in Korea,” KDI Journal of Economic Policy, Korea Development Institute (KDI), vol. 38(1), pages 97-121. <https://ideas.repec.org/a/zbw/kdijep/v38y2016i1p93-121.html>

8: Joaquim Israel Ribas Pereira & Mauricio Bittencourt & Bernardo Braga, 2015. “Affirmative Action in Higher Education: Impacts of the National Exam in Brazil,” ERSA conference papers ersa15p1578, European Regional Science Association. <https://ideas.repec.org/p/wiw/wiwsa/ersa15p1578.html>

9: Francis-Tan, Andrew & Tannuri-Pianto, Maria, 2018. “Black Movement: Using discontinuities in admissions to study the effects of college quality and affirmative action,” Journal of Development Economics, Elsevier, vol. 135(C), pages 97-116. <https://ideas.repec.org/a/eee/deveco/v135y2018icp97-116.html>

10: Eduardo C. Andrade, 2004. “Quotas in Brazilian public universities: good or

bad idea?", Rev. Bras. Econ. vol.58 no.4 Rio de Janeiro Oct./Dec. 2004 https://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0034-71402004000400001&script=sci_art-text

11: Fareo Dorcas Oluremi, 2015. "Attitude of teachers to students with special needs in mainstreamed public secondary schools in southwestern Nigeria: The need for a change," 2015. European Scientific Journal April 2015 edition vol.11, No.10 ISSN: 1857 – 7881 (Print) e - ISSN 1857- 7431. <https://core.ac.uk/download/pdf/236407134.pdf>

12: Amy Stuart Wells, Lauren Fox, and Diana Cordova-Cobo, 2016. "How Racially Diverse Schools and Classrooms Can Benefit All Students". Report, The Century Foundation. https://production-tcf.imgix.net/app/uploads/2016/02/09142501/HowRaciallyDiverse_AmyStuartWells-11.pdf

13: Thomas de Waal, Nikolaus von Twickel, 2020. Beyond Frozen Conflict. Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe. CEPS, Brussels. Rowman & Littlefield International, London. https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2020/03/Frozen-Conflicts-_final.pdf

Додатки

Додаток А

Додаток Б

Додаток В

Додаток Г

Додаток Д

Додаток Е

Додаток Ж

Додаток З

Додаток И

Додаток К

Додаток Л

Додаток М

Додаток Н

Додаток О

Додаток №1. Опитувальник для вступників в українські та російські заклади вищої освіти

Питання	Кому ставили питання	
	Вступники в Україну	Вступник в Росію
Коли Ви дізналися про можливість вступу в українські ЗВО? Звідки? (у соціальних мережах, на спеціалізованих сайтах, від знайомих, ...)	+	+ (про російські заклади освіти)
Чи аналізували переваги та недоліки навчання в українських/російських ЗВО?	-	+
Коли Ви вирішили вступати в Україну і чому?	+	+ (про Росію)
Чи ви казали родичам/друзям/знайомим про свої наміри? (якщо ні, то чому, якщо так, яка була їхня реакція?)	+	+
Що кажуть вчителі в школах про вступ до ЗВО (радять вступати до закладів на окупованій території, РФ, до України чи взагалі не говорять на цю тему)?	+	+
Чи є якась реклама вишів у ДНР/ЛНР/Криму? Які вузи рекламують?	+	+
Як дізналися про правила вступу в Україну? (сайт МОН чи ВНЗ, подзвонив до ВНЗ, від друзів/знайомих)	+	+ (в Росію)
Оцініть спілкування з прийнятною комісією вузу - чи були працівники комісії відкритими, готовими допомогти чи навпаки?	+	+
Чи маєте ви український паспорт? Як отримали? Якщо ні, то чи не виникло з цим складнощів під час вступу?	+	+ (про російський паспорт)
Як ви отримали український атестат?	+	-
Як ви готувалися до складання української мови та історії? (репетитори, дистанційне навчання в укр школі, самостійно)	+	-
(для тих, хто вчився в українській школі дистанційно): Чи сподобалися Вам вчителі? Чи не було проблем зі зв'язком або з «органами управління» «республік»?	+	-
Чи були у вас проблеми з виїздом/в'їздом на окуповані території?	+	+
Скільки грошей приблизно потрібно витратити на вступ (дорога, харчування, проживання, репетитори)? Чи компенсуються ці витрати?	+	+
Чому Ви обрали цей ЗВО (за професією, яка цікавить, чи вибрав будь-який вуз, до якого мав шанси вступити, щоб просто виїхати з окупованих територій)?	+	+
Що треба для вступу в російські ЗВО? (які документи) Як відбувається вступ? (процес)	-	+
Як ви готувалися до складання російського ЄДІ?	-	+
Чи складали ЗНО?	+	-

Питання	Кому ставили питання	
	Вступники в Україну	Вступник в Росію
Вступали за ЗНО чи іспитом у ЗВО? Чому?	+ (окрім вступника 2015)	-
(якщо вступали не за ЗНО): Як ви обрали квоту, за якою вступати?	+ (окрім вступника 2015)	-
(по ЗНО) Чи подавав документи до кількох вузів чи лише до одного?	+	+
(для тих, хто по іспиту): Як була організована процедура вступного іспиту? Чи приязно ставився персонал?	+ (окрім вступника 2015)	-
Оцініть складність іспиту від 1 до 7? Що було найлегшим, що найважчим?	+	+
Якщо взяти усі питання іспиту як 100%: Яка частка питань здалися вам дуже легкими, на яку частку питань ви відповіли після певних роздумів, На яку частку питань ви змогли відповісти тільки тому, що займалися з репетитором або додатково самостійно, На скільки питань ви взагалі не могли відповісти?	+	+
Якби ви складали іспит російською мовою: ви б склали його набагато краще / ви б склали його трохи краще / ви б склали його так само / ви б склали його гірше (важче)	+	+ (про українську мову)
Заповнювати документи українською мовою було: складно / нескладно.	+	+ (про російську мову)
Ви б хотіли мати можливість навчатися російською мовою в Україні? Так / Ні	+	-
Працівники вузу просили вас перейти на українську під час вступної кампанії? я говорив(ла) українською / так / майже ніколи / інколи /ні	+	-
Чи виникли у вас мовний бар'єр у процесі вступу (при отриманні атестату, заповненні документів чи на вступних іспитах)	-	+
Чи з Вас вимагали хабар під час вступу? Чи хтось із Ваших знайомих давав хабар? Чи Ви чули, що хтось поступив до вузу за хабар?	+	+
Чи можна щось покращити у правилах вступу абітурієнтів з тимчасово окупованих територій?	+	+

Додаток №2. Питання до представників університетів, у яких діяли освітні центри «Донбас-Україна», «Крим-Україна», представниці Міністерства освіти і науки України, а також представниці НГО

Питання	Кому ставили питання		
	Представники закладів освіти	Представниця МОН	Представниця НГО
Яку проблему мав вирішити закон № 744-IX? Які позитивні наслідки очікували розробники закону? Що змінив законопроект і який вплив від мав на підготовку вступної кампанії МОН/ЗВО/абітурієнтів?	-	+	-
Чи було організовано громадські обговорення щодо законопроекту? Які були результати цих обговорень, якщо так? Чи вони вплинули на остаточний текст закону?	-	+	-
Чи були Ви (як ЗВО) долучені до розробки політики із залучення абітурієнтів з TOT?	+	-	-
Наскільки якісною була комунікація від МОН щодо нових правил вступу абітурієнтів з TOT від 3 липня?	+	-	+
Чи комунікували Ви (як ЗВО) з школами, які навчають дітей з TOT? Чи проводите Ви (як ЗВО) профорієнтацію для школярів з TOT?	+	+	-
Як було організовано онлайн-навчання - скільки школярів з TOT було охоплено? Чи складно дітям підключатися до уроків? Чи вчителі обговорюють з дітьми вступ до ЗВО?	-	+	-
Чи спілкувалися ви з абітурієнтами з TOT щодо зміни правил вступу? Через які канали? Чи було достатньо часу?	+	+	+
За якою квотою мають вступати абітурієнти з TOT?	-	+	+
Чи була зрозуміла процедура зарахування абітурієнтів з TOT (згідно з новими вимогами)?	+	-	+
Які питання найчастіше виникали у ЗВО? У абітурієнтів?	+	+	+
Як проходив процес створення освітніх центрів та які їхні функції? Як відбувався процес підготовки керівника/відповідальну особу за функціонування освітнього центру у ЗВО?	+	+	-
Скільки часу триває вступ для абітурієнта з TOT? Які етапи процесу? Чи є можливість пройти їх онлайн? Які складнощі виникають?	+	+	+
Як абітурієнти з TOT отримують українські атестати? Чи потрібен паспорт для вступу?	-	+	+
Як проходить реєстрація абітурієнтів на ЗНО?	-	+	-

Питання	Кому ставили питання		
	Представ-ники закладів освіти	Представ-ниця МОН	Представ-ниця НГО
Чи була необхідність у оновленні умов вступу / держзамовлення до ЗВО у зв'язку з прийняттям законопроекту?	-	+	-
Чому були продовжені терміни вступної кампанії для абітурієнтів з ТОТ до 23 жовтня?	-	+	-
Чи забезпечуєте ви їх гуртожитками під час вступу та навчання? Як це відбувалося в рамках карантину?	+	-	-
Який обсяг квоти і чи реально її заповнити/перебрати?	+	+	-
Якщо вступників більше, ніж передбачає квота: план дій?	+	+	-
Хто і яким чином буде переводити абітурієнтів, котрі вступили з 22 серпня по 23 жовтня, з контракту на бюджет? В рамках якого фінансування?	+	+	-
Діти з ТОТ частіше вступають на загальних засадах чи користуються квотами? Чому?	+	+	+
Які документи потрібні для вступу?	+	-	-
Наскільки ефективна існуюча політика з квотами? Чи можна її покращити, як?	+	+	+
Чи збільшилася кількість вступників до ЗВО у зв'язку з реформою?	+	-	-
Чи понесли Ви (як ЗВО) додаткові фінансові витрати?	+	-	-
Чи були передбачені/понесені додаткові витрати при зміні правил?	-	+	-
Хто фінансує освітні центри при університетах?	+	-	-
Чи є корупційні ризики при існуючій процедурі? Чи можна їх зменшити?	+	+	-
Які основні причини того, що діти, які хотіли вступити, не змогли це зробити?	-	-	+

Додаток №3. Ключові бар'єри для вступу в Україну, виділені під час інтерв'ю зі стейкхолдерами

Бар'єр	Опис
Недосконале законодавство	Через те, що новий закон приймався поспіхом - був поданий президентом 26 червня як невідкладний, а вже 3 липня ухвалений Верховною Радою, державні органи не встигли оновити нормативну базу, а університети, які раніше не працювали з квотою-2, підготуватися до запуску освітніх центрів «Донбас-Україна», «Крим-Україна». Наразі згідно з сайтом МОН лише 195 ЗВО з понад 400, що містяться в ЄДЕБО створили у себе освітні центри. Під час інтерв'ю одна з абітурієнок зазначила, що університет, куди вона вступала (Києво-Могилянська академія), створив такий центр вже наприкінці вступної кампанії, тож вона до останнього не знала, чи вийде скористатися спрощеною системою вступу. З боку закладів освіти до регулювання теж виникають певні питання, зокрема, кого вважати вступником з окупованої території: частина дітей проживають у населених пунктах, що вважаються окупованими чи такими, що знаходяться на лінії розмежування, а вчаться за кілька кілометрів - на підконтрольній території України, або ж навпаки. Цього року через пандемію COVID-19 та перекриття кордонів не всі охочі змогли дістатися до українських закладів освіти вчасно, тому Міністерство освіти та науки України вирішило зробити додаткову хвилю вступу на бюджетні місця для дітей з ТОТ, яка тривала до 23 жовтня 2020 року. Проте правила вступу у другій хвилі змінилися - абітурієнтів з ТОТ спочатку зараховували на контрактні місця, потім заклад освіти мав писати лист і погоджувати з МОН їх переведення на бюджетні місця. Про це розповіла Світлана Кретович, начальник головного управління вищої освіти Міністерства освіти і науки України. Схожа практика діє і коли діти не пройшли на бюджетні місця за конкурсом. Представники переміщених закладів освіти розповідали, що беруть таких дітей на контрактні місця, потім роблячи запит у МОН про переведення їх на бюджет. Інколи переведення погоджують не відразу, а за кілька місяців. В той же час не всі ЗВО захотіли працювати за такими правилами. Так, під час інтерв'ю представники Київського національного університету імені Тараса Шевченка пояснили, що під час другої хвилі вступної кампанії 2020 брали дітей з ТОТ лише на «контракт», не переводячи їх на бюджет. Ця непрозора система є мінусом, адже діти могли боятися, що вступивши на контракт, можуть так на ньому і лишитися, до всіх своїх проблем додавши борги перед університетом чи ризик виключення через несплату.
Неякісна комунікація	Через недокомунікованість змін навіть серед експертів звучали некоректні зауваження до закону. Зокрема багато хто вважав, що зміни, ухвалені влітку 2020, призведуть до визнання Україною атестатів, що видаються Росією в Криму та окупаційною владою у Донецькій та Луганській областях. Абітурієнти з ТОТ та представники українських закладів освіти також жаліються, що часто інформація не потрапляє до зацікавлених дітей, через це вони можуть просто не дізнатися про спрощений вступ в Україну або запізнитися з подачею документів. Зокрема респонденти казали, що складали ЗНО, тому що не могли розібратися, як працює спрощена система і чи є шанс вступити за нею. Міністерство освіти та науки України спробувало подолати цю проблеми за допомогою інформаційної кампанії. Був створений сайт «Тебе тут чекають!», а на YouTube з'явилося відео з поясненням полегшених правил вступу, Міністерство окупованих територій підключилося до промоції вступу в Україну з відео «Не тупи, вступи».

	Та виглядає так, що лише комунікаційних зусиль не достатньо, щоб привабити в Україну дітей, що кілька останніх років жили у ворожому інформаційному середовищі.
Погрози з боку окупаційної влади	Після ухвалення Закону 744-IX представники силових структур у так званій ДНР відразу попередили абітурієнтів, що окупаційна влада готова переслідувати їх за звинуваченнями у сепаратизмі за спроби вступу в Україну. Одна з озвучених причин - «курування надання пільгових місць співробітниками СБУ». В Криму ситуація не виглядає кращою, під час інтерв'ю одна з вступниць зазначила, що агітація за вступ в Україну прирівнюється там «до кримінального злочину».
Грошові витрати	Основною перепорою для вступу в Україну дітей з ТОТ є майновий ценз. Оскільки влада ОРДЛО та Криму перешкоджає донесенню до дітей інформації про вступ в Україну, то щоб дізнатися про правила вступу, підготуватися до іспитів та ЗНО, дитині як мінімум потрібен доступ до інтернету. В Україні близько 15% родин не мають доступу до Інтернету. Ми вважаємо, що на окупованих територіях ситуація приблизно така сама. Для того, щоб якісно підготуватися до ЗНО, як ми зазначали раніше, недостатньо перегляду відеоматеріалів. Більшість абітурієнтів, з якими ми спілкувалися під час інтерв'ю, розповіли, що працювали з репетиторами з української мови та історії України. Зазвичай це були їхні колишні вчителі української мови чи історії України, котрі підтримували їх у вступі в Україну, чиї діти теж навчалися в українських ЗВО. Вартість таких занять була не дуже високою, але все ж це були постійні витрати протягом періоду підготовки абітурієнта до вступу. Це також піднімає питання підтримки близького оточення, зокрема батьків, рішення учня з тимчасово окупованої території. Якщо цієї підтримки, зокрема фінансової, немає, то залучити такого абітурієнта для вступу в Україну практично неможливо. Додаткових грошей потребували поїздки на підсумкові атестації в дистанційну школу та на ЗНО. Оскільки офіційні перевізники не працюють між окупованими та українськими містами, тим хто хоче перейти кордон, часто доводиться наймати одного перевізника на окупованій території, який довозить до КПП, потім долати кордон, а після нього наймати ще одного перевізника на українській стороні, який довіз би до потягу чи іншого транспорту міжміського сполучення в Україні. Вартість послуг таких перевізників зазвичай дуже завищена - приблизно 500 грн до КПП на окупованій території і стільки ж на території України до міжміського транспорту. Також певну кількість грошей забирає оформлення документів та послуги нотаріуса (для тих, хто виїжджає з Криму). Цього року через карантинні обмеження та закриття КПП більшість дітей по кілька тижнів, а то і місяців лишалися на підконтрольній території -- до оголошення результатів вступної кампанії, щоб не залишитись надовго заблокованим на окупованих територіях. Тож до типових транспортних витрат додалися витрати на проживання і харчування у чужому місті.

	МОН рекомендує університетам на час складання вступних іспитів виділяти абітурієнтам з ТОТ місця у гуртожитках. Проте це лише рекомендація, до того ж не підкріплена фінансуванням, тому не всі університети змогли це зробити. Навіть там, де абітурієнтам виділяли безкоштовне місце в гуртожитку, їх супроводжуюча особа (зазвичай батько чи мати) мали платити повну вартість, яка коливається у діапазоні 150-1000 гривень за добу. Більшість опитаних оцінює витрати на вступну кампанію у діапазоні від 10 до 25 тисяч гривень. Навіть після вступу ситуація дітей з ТОТ покращується не принципово. Більша частина стипендії йде на оплату гуртожитку. Великим фінансовим шоком є необхідність на початку навчання оплатити гуртожиток відразу за кілька місяців. Під час інтерв'ю представниця НГО зазначала, що в цей період благодійні організації часто допомагають дітям з ТОТ продуктами харчування. Розуміючи складнощі абітурієнтів, керівництво університетів часто долучає їх до роботи в закладах освіти на часткову зайнятість. Адже у випадку відсутності чи втрати роботи абітурієнтом чи членами його родини, студент з ТОТ часто змушений відмовитися від освіти в Україні і повернутися додому на окуповані території.
Обмеження і тиск на КПП	У період проведення ЗНО окупаційна влада часто відмовляє абітурієнтам у пропуску через пропускні пункти. Влада у Криму та ОРДЛО, як правило заздалегідь знає дати проведення ЗНО і в цей час не пропускає дітей через блокпости. Через це діти не можуть вчасно дістатися центрів тестування та скласти іспити ЗНО. У 2020 близько 1100 дітей зареєструвалося на іспити ЗНО та більшість не змогли дістатися центрів тестування. Зокрема, в Донецькій області лише 59 дітей (11% тих, хто зареєструвався) змогли приїхати на іспити. Дослідники texty.org також звернули увагу, що деякі абітурієнти проводили на кордонах між ОРДЛО та Україною по кілька днів та отримували від представників окупаційної влади погрози по те, що якщо вони виїдуть з території ОРДЛО, не зможуть туди повернутися «до особливого розпорядження», тож їм доводилося шукати інші способи потрапити в Україну - зокрема через територію Росії. Виїзд на підконтрольну територію з Криму ускладнюється тим, що окупаційна влада не дозволяє абітурієнтам молодше 18 років виїжджати з півострова без супроводу батьків чи нотаріального дозволу від них. І в тому, і в іншому випадку це накладає на вступників додаткові організаційні та фінансові обмеження. Україна дозволяє в'їжджати в Крим дітям без супроводу з 14 років, якщо в Криму проживають їх батьки. Під час пандемії коронавірусу проблемою для студентів з ТОТ стало і повернення додому. Особливо, якщо вони мають реєстрацію у своїх гуртожитках і не прописані на окупованій території, де живуть їх батьки. Саме про такий досвід розповідала одна з наших респонденток. Крім фізичних обмежень, вступники зазнають на КПП і психологічного тиску з боку окупаційної влади. Це кілька годин очікування на кордоні, а потім питання про мету виїзду і те, навіщо їхати в Україну за освітою, адже університети є і у їхніх рідних містах. Діти з ТОТ намагаються стерти всі фото і переписки перед проходженням КПП, адже часто на КПП їх обшуковують, читають переписки та перевіряють речі.

	Щоб трохи знизити ризик, вони користуються послугами перевізників, бо «так батькам є куди телефонувати, якщо щось станеться». Один з респондентів також розповідав, що потрапив на КПП під обстріл. Вже після заяви на вступ ситуація з подоланням КПП полегшується: за запрошенням українських навчальних закладів з окупованої території випускають легше. А влада окупованого Кримського півострову дозволяє студентам, що мають підтвердження свого навчання перетинати кордон з Кримом будь-яку кількість разів.
Негативне ставлення з боку української держави та суспільства	Абітурієнти з ТОТ не відчувають особливої гостинності в свій бік зі сторони України. При перетині кордону з боку Росії абітурієнти отримували штрафи від української сторони за порушення правил перетину кордону (виїзду з України), а частина українського суспільства відкрито висловлювала агресію до абітурієнтів з ТОТ, які нібито «забирають» чужі бюджетні місця у закладах освіти (зокрема показовими є коментарі під статтею про правила вступу для дітей з окупованих територій на сайті osvita.ua). Частина українського суспільства та експертів критично поставилася до нових інструментів підтримки. Зокрема, існують побоювання, що вони можуть створити ризики корупції та зловживань. Не всі вважають квоти справедливим рішенням стосовно абітурієнтів, які вступають за загальним конкурсом. Під час процесу вступу абітурієнти також зіштовхуються з негативним ставленням. Вони розповідали, що в деяких школах, що забезпечують дистанційне навчання, за атестат вимагають хабарі, а члени приймальної комісії в університетах зазначають, що варто змиритися, що діти з ТОТ ніколи до них не вступають через низький рівень знань (що звісно ж не правда). ГО «Восток SOS» вказує, що інколи університети незаконно вимагають від вступників з ТОТ документи, що не передбачені наказами МОН, це може бути паспорт громадянина України, військовий квиток чи довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Однокурсники часто висловлюють незадоволення тим, що діти з ТОТ забрали місця інших дітей, особливо якщо в них дійсно нижчий бал, ніж в інших вступників. Ще одним тригером, що призводить до суперечок, стає спілкування російською мовою.

Додаток №4. Обрані цитати з інтерв'ю (мовою оригіналу)

Мотивація	«Не вступала до Росії, оскільки не змогла прийняти ставлення людей та цю країну» «Поразила реклама «Ставки на выборы мэра». Если бы я остался на ТОТ, то никогда не увидел такого. Результат всегда очевиден» «Вирішив вступати до України, тому що повертатися назад до ТОТ - це крок назад, не мало ніякого сенсу» «Більшість людей, що виїжджають з Донецьку, вони відмінники і дуже вмотивовані, бо вони до того довго готуються». «Зазвичай діти готуються до вступу класу з 9. Різке впровадження програми не загитувало нових людей, просто спростило вступ для тих, хто вже планував». «До розширення системи квот я не збирався вступати в Україну, бо це були ВНЗ, що мають недобір або переїхали з окупованих територій. До розширення квота працювала на непривабливій вузи». «Про Шевченка було складно не дізнатися, він відомий, є в рейтингах. Якщо захочу працювати за кордоном, то це допоможе.» «В Україні тоді не було пільг, а Росії були, тому я вступала в Україну не завдяки чи всупереч. Мені це було близько, у мене були друзі в Україні, в мене є і знайомі в Росії. В Росії більш агресивні люди, це не моє» «Я хотіла вступати на режесуру, але в Україні ці виші мене не вразили. Мої знайомі почали питати, чому я не розглядаю Могилянку. Я почала цікавитись, прийшла на онлайн день відкритих дверей, то мені сподобався декан правничого факультета. Я подумала, що я можу займатися правом у сфері кіно і медіа. Більше нікуди не подавала документи - подала на 5 спеціальностей, але в Могилянку». «Вирішила вступати до України, бо це було ближче, по людям, по духу» «В Україні більш толерантні люди» «Я обирав вуз за крутим ком'юніті і можливостями. Я вступив за своїм першим пріоритетом». «Обрав Могилянку, бо там є економічна кафедра, а в УКУ лише одна економічна спеціальність і велика релігійність. Я хотів продовжувати навчатися економіці. Додатково мені подобається Київ». «Не считая оставаться там - есть 3 варианта: за границу, в Россию и Украину. По ценам Россия примерно та же уровне, что и Европа. Украина была самым подходящим вариантом, потому что там были знакомые. Сложно, если нету знакомых и негде оформить переселенческое пособие. Мы отсекали Россию на уровне финансовом». «У меня были технические знания, мне подходил КПИ, Харьковская политехника, НАУ. КПИ имеет хороший рейтинг и у них есть военная кафедра. Мне не хотелось идти в армию, но хотелось делать это законно». «Тут были знакомые, где остановиться, дешевле жить, и в общем были те, кто готов был дать руку помощи».
-----------	---

	«Были такие мысли, но из-за семьи я не мог поехать в Украину. Это могло быть чревато для меня. У меня есть товарищ, у которого родители на службе и он говорил, что его могут взять заложником. Даже если бы были очень хорошие вузы в Украине, я бы не поступал». «Багато хто не вступав в Україну, бо не впевнений був впевнений у здачі ЗНО та треба було закінчити 3 класи. До того ж раніше була квота у погані - не цікаві виші». «Остаточно вирішив в той момент, коли зрозумів, що після УАЛУ не хочу повертатися назад - це був крок назад. На окупованих територіях мені не сподобалося, що моє оточення було не активне, не ініціативне. Активність можна було проявляти тільки в сторону політичної діяльності і не опозиційної. Коли я вчився в УАЛ, то мене відрахували з мого ЗВО на окупованих територіях, і я вирішив вступати в Могилянку, бо мені дуже сподобалося ком'юніті Могилянки». «Мене дуже здивувало, що люди мають різні погляди на певні речі, але можуть щось робити разом і не мають внутрішньої цензури у розмовах в політиці. Мене це захопило. Що тут вільніше».
Реакція рідних та друзів	«Реакция - резко-негативная». «Ты в Украину собираешься? Ну это ты зря». «Мене дуже підтримують мої батьки». «Щодо ЗВО, я не приховую нічого, але не скажу, що мені це комфортно пояснювати, наприклад, однокласниками. Загалом, моє коло оточення ставиться до цього достатньо лояльно. Там є ставлення, що якщо людина кудись їде, то це вже добре. Дехто жартував на тему мого вступу в Україну, але це не був прям булінг». «Люди дуже дивно реагували на мою ідею вступати в Україну. Натомість українці спокійніше сприймали мою думку вступати в Росію, коли я про це роздумувала. Батьки дуже добре сприйняли це моє бажання. Дідусь не дуже мене зрозумів, чому я відкидаю навіть Москву. Батьки пропонували вступати і туди, і туди, але я не захотіла». «Друзі з Криму дуже незрозуміло та часом агресивно ставилися до намірів вступати в Україну». «В основном друзья поступали тоже в Украину». «Родители были за Украину». «Вступати в Україну - це було рішення всупереч загальній думці». «90% хотіли вступати поза Донецьком, дехто поступив в Росію - але всі були розуміючі». «В основном все мои одноклассники собирались поступать в Украину, было пару человек которые собирались поступать в Донецк, потому что у них были непроходные баллы для Украины»(вступник, 2015 рік)

	«Учителя в основном имели детей моего возраста. Они пытались пропихнуть своих детей в украинские школы. Предлагали помощь, дополнительные уроки - не бесплатно, но очень дешево». (Т зв ДНР) «В начале конфликта все учителя были за Украину. У меня мама работала в той же школе, где я училась. У нас учительнице сделали выговор, которая сказала едь в Россию, если тебе больше там нравится» (Т зв ДНР) «Не було порад їхати в Україну. Багато вчителів говорили що вступають усі в ГУ (Кримський університет). Туди дуже легко вступити, але там освіта там погана. Крим це військовий комплекс, освіта в цей упор. Вчитися там на інженера тільки для судна. Освіта по іншій сфера відстає». (Крим) «В те года нельзя было поступить без ЗНО, поэтому обязательно нужно было сдавать ЗНО. Наша школа договорилась, чтоб другая школа учила нас дистанционно - мы сдавали там контрольные. Я из Донецка».
Законодавство	«Мои знакомые, которые поступали и в прошлом году , не пользовались квотами - все боятся, эти квоты были такие «остались места, мы рассмотрим вашу кандидатуру». Не чувствовалась гарантий - все хотели поступать на общих основаниях» (абітурієнт). «Батьки вирішили, що краще скласти ЗНО, бо це перевірений спосіб. І потім я моніторив ситуацію з вступом, дзвонив на гарячу лінію. Питав, якщо я складав ЗНО чи треба мені складати іспит у виші, мені не могли відповісти». «В 11 класі мені сказали, що треба закінчити ще 9 клас в українській школі, тому мені за рік довелося пройти 3 класи». «Була жахлива комунікація. Було розписано, як вступити без ЗНО, а ось якщо дитина має ЗНО, то було нічого не зрозуміло». «я вступав за квотою людини що має прописку у Донецькій області. було багато складностей, бо я під час карантину знаходився там, не знав, коли їхати складати ЗНО. Потім Зеленський анонсував спрощену систему вступу для дітей з ТОТ. Було не зрозуміло, якщо я склав ЗНО, чи зможу вступати за спрощеною системою».(абітурієнт) «Знали що йде громадське обговорення закону і намагалися прийняти в ньому участь. Пропозиції не були почуті. Розширений перелік не підтримують тимчасово переміщені заклади вищої освіти». (університет) «Були випадки, коли людина була прописана в сірій зоні, але до школі їздила в інше місто. Воно не відноситься до сірої зони. Розцінювали заяву на вступ як таку, що відповідає вимогам. Або навпаки, місце де навчається внесено до наказу МОН 697, а живе за 2 кілометра і це місце вже не підпадає під пільгу. Живе не попадає, а навчається - так. З регулювання не зрозуміло, де має бути розташована школа. Треба розширити дію наказу на усю територію Донецької та Луганської області» (університет) «Нас не долучили до нових змін, але наш колишній співробітник займається цим у МОН» (університет)

	«У нас основна частина у 2014-2015-2016 була абітурієнтів з ТОТ, а зараз з усієї України. Нові правила направлені на те, щоб не дискримінувати певні університети. Ми розуміємо, що ми маємо бути вмонтовані в місцевий ринок, а не тільки орієнтуватися на ТОТ». (університет) «Певний час ми не розуміли, за якою квотою будуть йти ці студенти. Зараз вирішили це питання». (університет) [Якщо місць по квоті не вистачає] «спочатку беруть на контракт, потім міністерство перерозподіляє квоти. [На студента виділяється] додаткове бюджетне фінансування, якщо міністерство погоджує перерозподіл. Дитина один раз чекала цього бюджетного місця - рік. І відрахувалася за місяць до того, як її перевели». (університет) «На мою думку, корупційні ризики зведені до мінімуму, ми можемо приймати всіх охочих, хто має мінімальний конкурсний бал, якщо квота незаповнена. Процедура абсолютно відкрита. якщо квота незаповнена, то фактично немає конкуренції і конфлікту інтересів. Якщо абітурієнт відповідає критеріям і склав іспит на мінімальний прохідний бал, то ми не можемо йому відмовити. Можемо відмовити лише якщо він надав неправдиву інформацію». (університет)
Ставлення в Україні	«Приймальна комісія «Ви розумієте, Ваша онука ніколи не вступить до нас на бюджет, у нас дуже великий конкурс. Вам треба це прийняти та змиритися. Пошукайте собі інший університет. Як би вона там не готувалася – це екстернатна школа, кримське навчання...» «Вони майже одні з останніх створили цей центр. Дуже довго не давали інформації. Мене відштовхнуло спілкування на тому етапі, коли ще не бачили моїх балів. Але в той час, коли я принесла свої документи, вони сказали «приходь, ти могилянська дитина». Якби я здалася і не принесла документи, то я б туди не вступила». «Я відчув, що вони [приймальна комісія] не дуже розуміють як діяти, бо я прийшов на початку вступу. Мені сказали зробити справку, що я проходив дистанційне навчання у Краматорській школі. Через те, що я складав ЗНО двічі, то не знали, чи маю я право подаватися по цій квоті. Але швидко вирішували питання, заспокоїли, що я вступлю. Це людський фактор. я так розумію, що вони відпрацьовували на мені алгоритм». «У [дистанційній] школі номер 8 в Краматорську був один чи два окремих класи таких. Там була завуч по цьому напрямку і вона дуже допомогла нам з документами - сама їх друкувала тощо». «Але під час навчання були казуси. от на політології дуже категоричні діти, і коли хтось почав говорити російською, то хлопчика почали цькувати (він з ТОТ), потім він у знак протесту поставив прапор окупованих територій і його почали цькувати все більше». «Я розумію, що кількість проблем через [потенційне] рішення, що діти зможуть навчатися російською, може збільшитись. Бо негатив є навіть через те, що ми вступаємо в Україні». «Образливо було, коли ЗМІ сказали, що діти з ТОТ вступають без ЗНО, та мало, хто писав, що для них будуть організовані іспити. Деякі українці мали ставлення - о, сепаратисти приїдуть».

	«Не было негатива. Не было и льгот тогда, поэтому переселенцы поступали на общих основаниях. Но и сочувствия тоже не было». (вступниця 2015 року) «Я заканчивала украинскую школу в соседнем городе, тогда не было никакого сочувствия, у нас было немного ребят из зон боевых действий. Нас делили: наши и переселенцы, было неприятно. В других школах я слышала, что было более позитивное отношение». «слышал истории о том, что брали в заложники, это было опасно». «Ми були першими хто реалізував такий вступ практично в електронному форматі. Ми розуміли, що вступникам було важко перетнути кордон. А електронна система, що ми розробили, дозволила надсилати свої документи абітурієнтам з ТОТ чи Криму миттєво надіслати свої документи». «Дуже хороше ставлення було в приймальній». «Всё было приятно. Говорили, что «Вы наш человек». «в школах говорят, що не дадуть атестат лише за контрольні - школи вимагають за атестат хабар. Здається, там не малі суми». «У мене був високий бал, тому перескладати ЗНО не пропонували, а моїй подрузі з нижчим балом - запропонували, вона пересклала ЗНО на кращий бал». «Даже заранее приходил, узнавал, есть ли смысл подавать документы - мне сказали, приходите. Всё было довольно приятно. Иногда встречались нервные женщины, но в целом помогали». «Когда училась в школе, иногда предвзято относились. Не хватало книг и говорили, чтобы мы ехали откуда приехали и там брали учебники» «У абітурієнтів багато питань щодо російської мови «у вас за російську мову вбивають» (університет) «Будь-яка дитина з ТОТ складна. Ми зацікавлені в цих дітях, ми розуміємо, навіщо ми це робимо. Ми можемо піти на компроміси щодо знань, щоб витягти дитину з окупованих територій. Шанс дамо». (університет) «Якщо дитина не змогла приїхати на іспити, то ми виділяли додаткову дату для іспиту. Екзаменаційні комісії під час прийомного періоду весь час працюють, тому додатково їх скликати не треба. Ми у таких випадках йшли на зустріч дитині. Якщо вони не встигли виїхати, чи не змогли виїхати. В цьому році це було дуже актуально через пандемію і закриті кордони». (університет) «Я зіштовхнулася з тим, що коли виселяли всіх через коронавірус, то гуртожиток не пішов назустріч, хоча я сказала, що з Криму (хоча я не зробила всіх документів), тобто це було не щодо формальної неправильності, а щодо ставлення».
--	---

Майновий ценз	«біля 15 тисяч»[витрати на вступ] «Під час вступу не було фактично, де жити. Якийсь час у знайомих, потім - кілька місяців автостопив по Україні та жив у наметі» «Часть поступала в ДНР, в основном это были те, кто не сдал ЗНО или же те, у кого не было возможности проживать в Украине (не было родственников или не хватало средств)» «Много знакомых, которые не подавали в Киев или во Львов, потому что банально не было где поселиться. Было бы хорошо если бы официально/без затруднений давали общежитие на период вступительной кампании» «Во время вступительной кампании были проблемы с жильём. Мало кто соглашается сдавать квартиру только на месяц. Приходилось тесниться у родственников. Тем у кого их нет ещё сложнее» «Трудности есть и довольно серьезные. У меня есть украинский паспорт. Когда нужно 40 дней после документов ждать, когда нет средств снимать квартиру. Приходилось напрягать родственников - жить в однокомнатной квартире вдвоем, вчетвером. Те же медкомиссии для военкомата и перед универом - мне приходилось выезжать на месяц - это было неудобно, если негде жить. Возможно это должно быть, когда уже предоставлено общежитие». «Помогали учителя, которые не успели ещё разъехаться. Встречались с ними после уроков. Я за все подготовительные курсы платил, бесплатных не было». «Некоторые люди не могут себе позволить приехать даже 1 раз, не то чтобы ездить туда-назад. Очень не хватает хорошего информирования, чтобы не приходилось тратить средства, которых и так не хватает» «Були дуже великі витрати. Немає офіційного транспортного перевезення. Все через приватних перевізників. Приходилося за власний кошт знімати житло в Херсоні для здачі ЗНО.... За весь час близько 25 тисяч гривень. Це просто дорога, харчуванн, та якесь маленьке житло. Треба було місяць протриматися в Україні під час вступної кампанії. Інакше потім би з Криму не випустили, якби поверталися». «Є родич у Києві. Не було значних затрат». «800 грн в одну сторону до Маріуполя, а приходилося їздити туди та назад на кожен іспит». «Только 10 000 грн обошлось оформление документов». «У нас є проблема з власними приміщеннями, немає власних гуртожитків. Тому діти часто відраховуються, бо далеко їхати, можуть бути проблеми з поселенням, бо це залежить від доброї волі інших університетів» (університет). «Діти платять ЗВО за гуртожиток; якщо діти сиріти, то університет платить за них. під час карантину університетські гуртожитки намагалися у березні вигнати дітей, але ми їх відстояли» (університет). «Діти часто підпрацьовують у нас». (університет)
---------------	---

Перетин КПП	«Були проблеми з перетином кордону, зокрема через пандемію. Що не день, то новий закон. Нові порядки виїзду та в'їзду» «Были проблемы с выездом в связи коронавирусом. По правилам РФ выехать можно было только один раз» «Якщо кажеш, що їдеш на навчання, то питань багато, кажуть, що у нас велика країна, що ви тут не знайшли». «Якщо я зараз поїду додому, то я не впевнена, що зможу повернутися назад». «Каждый раз это был кошмар. В среднем 4 часа ожидания в очереди, было такое, что приходилось сутки ждать. Как-то раз был обстрел» «Были проблемы с въездом домой первые полгода, т.к. прописка была киевская и не пускали в родной город на блокпосту» «В'їзд/виїзд, декілька разів мене відподили/питали, куди і навіщо їду. Це завжди емоційний сплеск. Дуже нервово. Через те, що я заїжджаю з перевізником, вона офіційно там оформлена, можливо проблем трохи менше, то батькам є куди телефонувати, якщо щось станеться. Це досить дорого їздити з перевізниками, але це трохи безпечніше. Донецькі МГБшники часто штуркують, щоб перевірити реакцію» «У мене немає жодної фотки з УАЛу в інтернеті, бо це моя безпека. У мене не просили телефон жодного разу, у моєї подруги кожного разу просили, у моєї мами перевіряли 500 Гб бухгалтерських звітів».
Політика Росії	«Заявити про вступ до України прирівнюється до кримінальної статті» (Крим) «Тим, хто їхав в Росію було легше - було легше, їх централізовано збирали на автобуси, відвозили у місто в Ростовській області, де ті централізовано складали ЄДІ». (Т. зв. ДНР) «В Крыму был упор на то, чтобы ехали в Россию, это безопасней» «Были большие квоты в первые несколько лет. При сдаче на минимальные баллы сразу брали» (Крим) «Ніхто ніколи ні слова не казав за українські виші» (Крим) «МГУ відкрив філію в Криму. Бо проблема Кримського диплому у тому, що його не визнають навіть в Росії». «В основном реклама русских вузов либо каких-либо коллабораций». (Т. зв. ДНР) «Я в первый год не поступил, когда писал экзамены, я после этого пошел в колледж, где за 10 месяцев получил аттестат. после полугода в колледже и полугода на заводе, на основании этого аттестата я смог написать вступительные экзамены - и в 2019 году я отлично прошел с хорошими результатами: получил общежитие и вуз. Вступительные могут писать льготники - инвалиды, выпускники колледжей и крымчане». (Крим) «На факультативные украинский ходило примерно 50% школьников. Украинский преподавали нормально». (Крим)

	«Не был [в Украине] с 2014. По России ездим легко, как внутри страны. За рубежом тоже не был». (Крим) «В Росії наче [диплом] також не визнається, але працюють над тим, щоб почав визнаватися. Але Донецький ЗВО синхронізує свою систему з російським ЗВО, то буде видаватися Донецький диплом російського зразка». «Ті, хто почав навчатися в Донецьку, вони паралельно заочно вступають в Росії (але це тільки платна опція), щоб отримати нормальний диплом».
Що можна покращити	«Курси для тих, хто це собі не може дозволити. Спростити систему, щоб це не було так дорого. Бюрократія забирає багато ресурсів». «Треба, щоб було більше інформації, щоб можна було про це дізнатися. Бо процедури виглядають складними, запарними. Потрібно робити дуже багато документів». «Очень много мелких сложностей. Затраты на въезд и выезд. Было бы хорошо если весь процесс можно было оптимизировать (например, получить все необходимые справки в 1 день)». «Щоб залучити дітей до навчання в Україні, треба зробити доступним вивчення мови, вивчення історії - онлайн курси чи ще якимось. У багато кого може просто не вистачити грошей на репетитора». «Перш за все інформаційну кампанію. Гаряча лінія відповідала, що звертайтеся безпосередньо в ЗВО, де створені осередки для вступу. Але на той момент осередків ще не було. На той момент відповідали, що закон є, а підзаконних актів немає. Тобто ми знаємо, що таке має бути, але як це буде організовано, незрозуміло». «Можливо є сенс надавати гуртожиток на час складання іспитів - до періоду вступу у ВНЗ забезпечувати їх гуртожитками. Селити не у вересні, а у серпні». «Во-первых жилье во время подачи документов. Потому что многие отказываются от поступления, потому что им банально некуда поселиться во время периода приема документов». «Є проблема, спілкування з непідконтрольною територією дуже утруднено. Рагалом - основна комунікація, коли вони телефонували чи писали на емейл. Але я б не сказав, що це було системно. Це і є проблема. Одна з наших пропозицій - нам потрібна допомога з інформуванням абітурієнтів на непідконтрольних територіях. Треба розміщувати інформацію на каналах і радіостанціях, які туди транслюються». «Хотілося щоб законодавчо було визначено безкоштовне перебування таких студентів з ТОТ у гуртожитках, на це потрібно додаткове фінансування від держави, а не силами університетів. Це має бути державна політика». «Спростити подачу документів - наприклад зробити попередню подачу в електронному вигляді».

	«Проблема була у тому, що не було інформації, доводилося регулярно моніторити сайти і телефонувати постійно - з Криму гаряча лінія не працювала». «Має бути краща комунікація з абітурієнтами з України, бо вони не дуже розуміють, якщо їм не вистачило відсотку для вступу, а тут беруть дітей з ТОТ». «Зараз 10% всього бюджету відходить до окупованих територій. Краще не брати всіх, а зробити коефіцієнт до іспитів чи ЗНО». «Більше комунікувати з дітьми з ТОТ. Немає єдиного порталу з усією інформацією. Частина інформації була лише на сайті МОН, деяка лише на сайті університетів... гарячі лінії не працювали для дітей з ТОТ».
--	---

Додаток №5. Дані про вступників 2020 року

Вибірка студентів	Вступили на загальних засадах	Вступили за квотою-2
Кількість	212529	1283
Середній бал вступу, середнє (SD)	148.21 (22.07)	155.24 (18.08)
Напрямок навчання, кількість(%)		
Суспільні науки	116298 (54.7)	650 (50.7)
STEM	65276 (30.7)	446 (34.8)
Медицина	16721 (7.9)	125 (9.7)
Мистецтво	14231 (6.7)	62 (4.8)
зокрема, у областях, кількість(%)		
м.Київ	49026 (28.2)	316 (24.6)
Харківська	23432 (13.5)	291 (22.7)
Львівська	13971 (8.0)	34 (2.7)
Одеська	12525 (7.2)	67 (5.2)
Запорізька	8261 (4.8)	19 (1.5)
Дніпропетровська	8989 (5.2)	20 (1.6)
Донецька	3639 (2.1)	296 (23.1)
Херсонська	2718 (1.6)	40 (3.1)
Миколаївська	2693 (1.6)	6 (0.5)
Полтавська	5123 (3.0)	6 (0.5)
Луганська	2397 (1.4)	175 (13.6)
Вінницька	2835 (1.6)	6 (0.5)

Додаток №6. Вибірки студентів, що вступили за квотою-2 та на загальних засадах

Stratified by quota2

Повна вибірка	Інші	Квота-2	p
Кількість осіб	212529	1283	
Середня оцінка (mean (SD))	148.21 (22.07)	155.24 (18.08)	<0.001
Середній бал спеціальності (mean (SD))	148.23 (13.58)	151.45 (14.29)	<0.001
ukrainian (mean (SD))	153.33 (25.24)	155.63(22.03)	0.001
history (mean (SD))	142.89 (24.80)	155.78 (22.33)	<0.001
mathematics (mean (SD))	146.60 (26.31)	151.78 (23.36)	<0.001
biology (mean (SD))	150.37 (25.99)	159.67 (20.20)	<0.001
chemistry (mean (SD))	153.07 (26.56)	168.44 (16.12)	0.021
area (%)			<0.001
STEM	65276 (30.7)	446 (34.8)	
Медицина	16721 (7.9)	125 (9.7)	
Мистецтво	14231 (6.7)	62 (4.8)	
Суспільні науки	116298 (54.7)	650 (50.7)	
oblast (%)			<0.001
Вінницька	2835 (1.6)	6 (0.5)	
Волинська	3354 (1.9)	1 (0.1)	
Дніпропетровська	8989 (5.2)	20 (1.6)	
Донецька	3639 (2.1)	296 (23.1)	
Житомирська	2356 (1.4)	0 (0.0)	
Закарпатська	2396 (1.4)	0 (0.0)	
Запорізька	8261 (4.8)	19 (1.5)	
Івано-Франківська	4313 (2.5)	0 (0.0)	
Київська	3135 (1.8)	1 (0.1)	
Кіровоградська	1324 (0.8)	0 (0.0)	
Луганська	2397 (1.4)	175 (13.6)	
Львівська	13971 (8.0)	34 (2.7)	
м.Київ	49026 (28.2)	316 (24.6)	
Миколаївська	2693 (1.6)	6 (0.5)	
Одеська	12525 (7.2)	67 (5.2)	
Полтавська	5123 (3.0)	6 (0.5)	
Рівненська	2969 (1.7)	1 (0.1)	
Сумська	3578 (2.1)	0 (0.0)	
Тернопільська	3085 (1.8)	0 (0.0)	
Харківська	23432 (13.5)	291 (22.7)	
Херсонська	2718 (1.6)	40 (3.1)	
Хмельницька	2303 (1.3)	0 (0.0)	
Черкаська	4137 (2.4)	0 (0.0)	
Чернівецька	2828 (1.6)	0 (0.0)	
Чернігівська	2227 (1.3)	4 (0.3)	

Збалансована вибірка	Інші	Квота-2	p
Кількість осіб	1283	1283	
Середня оцінка (mean (SD))	152.71 (22.97)	155.24 (18.08)	0.002
Середня оцінка спеціальності (mean (SD))	151.53 (14.27)	151.45 (14.29)	0.885
ukrainian (mean (SD))	155.24 (25.00)	155.63 (22.03)	0.677
history (mean (SD))	148.18 (24.73)	155.78 (22.33)	<0.001
mathematics (mean (SD))	149.66 (26.08)	151.78 (23.36)	0.076
biology (mean (SD))	158.10 (26.07)	159.67 (20.20)	0.466
chemistry (mean (SD))	154.81 (26.34)	168.44 (16.12)	0.069
area (%)			0.999
STEM	445 (34.7)	446 (34.8)	
Медицина	123 (9.6)	125 (9.7)	
Мистецтво	62 (4.8)	62 (4.8)	
Суспільні науки	653 (50.9)	650 (50.7)	
oblast (%)			NaN
Вінницька	6 (0.5)	6 (0.5)	
Волинська	1 (0.1)	1 (0.1)	
Дніпропетровська	25 (2.0)	20 (1.6)	
Донецька	291 (22.8)	296 (23.1)	
Житомирська	1 (0.1)	0 (0.0)	
Закарпатська	0 (0.0)	0 (0.0)	
Запорізька	19 (1.5)	19 (1.5)	
Івано-Франківська	0 (0.0)	0 (0.0)	
Київська	1 (0.1)	1 (0.1)	
Кіровоградська	0 (0.0)	0 (0.0)	
Луганська	154 (12.1)	175 (13.6)	
Львівська	34 (2.7)	34 (2.7)	
м.Київ	315 (24.7)	316 (24.6)	
Миколаївська	10 (0.8)	6 (0.5)	
Одеська	72 (5.6)	67 (5.2)	
Полтавська	6 (0.5)	6 (0.5)	
Рівненська	1 (0.1)	1 (0.1)	
Сумська	0 (0.0)	0 (0.0)	
Тернопільська	2 (0.2)	0 (0.0)	
Харківська	292 (22.9)	291 (22.7)	
Херсонська	42 (3.3)	40 (3.1)	
Хмельницька	0 (0.0)	0 (0.0)	
Черкаська	0 (0.0)	0 (0.0)	
Чернівецька	0 (0.0)	0 (0.0)	
Чернігівська	4 (0.3)	4 (0.3)	

Додаток №7. Карти вступу абітурієнтів з ТОТ в українські заклади освіти

1. Схема вступу з наявними бар'єрами

Посилання на карту у повному розмірі:

https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1Q2Fx0Q2jxgf7_r_ne5SzU-NRW4ZAtnY9

2. Карта вступу абітурієнта з TOT в Україну від Міністерства освіти і науки України

ВСТУП З TOT

Спрощена процедура вступу

1 Оберть ОЦ «Донбас-Україна» або «Крим-Україна» (перелік, адреса, контакти та графік роботи розміщено на сайтах: mon.gov.ua, dostupnaosvita.com.ua, vstup-prosto.com)

2 Будь-яким зручним для Вас засобом зв'язку (електронна пошта, телефон, месенджери) зверніться до одного із освітніх центрів, та залиште своє повідомлення про **намір** вступу до конкретного закладу вищої або фахової передвищої освіти, на базі якого працює обраний Вами освітній центр.

Залиште свою електронну пошту (або інші контактні дані) та отримаєте запрошення для вступу та довідкові матеріали від ОЦ

3 При перетині КПВВ покажіть запрошення (друкувати не обов'язково, можна в електронному вигляді) – воно є підставою для звільнення Вас і однієї супроводжуючої Вас особи від проходження обсервації та самоізоляції

4 Особисто зверніться до обраного Вами ОЦ, співробітники якого допоможуть подати заяву та заповнити освітню декларацію.

Зверніть увагу!

В освітньому центрі Ви маєте можливість подати до 5 заяв та брати участь у конкурсі на місця державного замовлення в межах спеціальної квоти для прийому вступників з тимчасово окупованих територій на основі повної загальної середньої освіти (квота 2).

ВАЖЛИВО!

Подача документів та зарахування для здобуття ОС бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямування) на навчання за кошти **державного бюджету в межах квоти-2 відбувається в два етапи:** основний етап – **до 20 серпня**, завершальний етап на бюджет та контракт – **до 23 жовтня**

5 Рушайте до школи, яка входить до складу освітнього центру, та складіть два іспити: Українська мова та історія України. Отримайте тимчасову довідку та повертайтеся до закладу вищої або фахової передвищої освіти, до якого Ви подавали заяву

6 Складіть один вступний іспит, який встановлює заклад вищої або фахової передвищої освіти, на базі якого створений освітній центр. Для вступу на спеціальності, для яких передбачено проведення творчого конкурсу, замість вступного іспиту проводиться відповідний творчий конкурс

7 Якщо у Вас є український документ про пошну загальну середню освіту, здобуту за дистанційною або екстернатною формою навчання, то необхідно скласти три іспити, визначені Правилами прийому відповідного закладу вищої освіти, безпосередньо в закладі, до якого вступаєте

ДЕРЖАВА ГАРАНТУЄ

При вступі на бюджет:

- Соціальну стипендію
- Підручники на безоплатній основі
- Безоплатний доступ до мережі Інтернет, систем баз даних у державних та комунальних навчальних закладах

При вступі на контракт:

- Пільговий довгостроковий кредит на здобуття освіти

3. Карта вступу абітурієнта з TOT в Україну від Української Гельсинської спілки з прав людини спільно з Представництвом Президента України в АР Крим в рамках програми USAID «Права людини в дії» Карта вступу абітурієнта з TOT в Україну від Української Гельсинської спілки з прав людини спільно з Представництвом Президента України в АР Крим в рамках програми USAID «Права людини в дії»

Як вступити до українських ЗВО

з тимчасово окупованих територій?

ХТО МАЄ ПРАВО?

 ОСОБИ, що мають повну загальну середню освіту та проживають на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, що не мали можливість скласти ЗНО на підконтрольній території України.

ЯК ДІЯТИ?

 ОСОБИ, що бажають вступити до українських закладів вищої освіти (ЗВО) повинні скласти державну підсумкову атестацію на базі освітніх центрів «Донбас – Україна», «Крим – Україна», абітурієнту потрібно подати/мати при собі:

1. **ЗАЯВА** абітурієнта (або його батьків, якщо немає 18 років);
2. **ДОКУМЕНТ**, що посвідчує особу: свідоцтво про народження або паспорт громадянина України;
3. **ДОКУМЕНТ**, який підтверджує, що місцем проживання є тимчасово окуповані території (ОРДЛО та АР Крим);
4. **ДЕКЛАРАЦІЯ** з наклеєною на неї фотокарткою, інша інформація, яка може прямо чи опосередковано підтверджувати наведену в декларації інформацію (копії освітніх документів виданих в Криму - таблиць навчальних досягнень, залікова книжка, атестат та ін.);
5. **2 ФОТОКАРТКИ** 3x4 для оформлення особової справи.

Примітка: за відсутності у Заявника паспорта або відмітки реєстрації у ньому – паспорт громадянина України батьків (одного з батьків) або інших законних представників із реєстрацією тощо.

ЯКИЙ ТЕРМІН РОЗГЛЯДУ ЗАЯВИ?

 РОЗГЛЯД ПИТАННЯ щодо вступу до українських закладів вищої освіти відбувається в порядку, встановленому Міністерством освіти та науки України:

Працівники освітнього центру «Донбас – Україна», «Крим – Україна» в індивідуальному порядку повідомляють вступникам щодо зарахування до українських ЗВО. Термін розгляду є індивідуальним, але в середньому становить від 1 до 5 днів.

ЯКІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ?

 ВІДСУТНІСТЬ необхідних документів або надання неправдивої інформації.

ЯКІ Є ОСОБЛИВОСТІ?

 ВСТУП за цією програмою має ряд особливостей:

1. **ОБОВ'ЯЗКОВО** потрібно особисто подати документи;
2. **СВІДОЦТВО** про народження подається незалежно від віку, за відсутності документа про освіту державного зразка та додатка до нього;
3. **ЗАЯВНИК** подає довідку уповноваженого загальноосвітнього навчального закладу про успішне проходження річного оцінювання та державної підсумкової атестації, яка є підставою для участі в конкурсі без подання сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання;
4. **ПРИ НАЯВНОСТІ** – потрібно подати дійсні сертифікати ЗНО;
5. **ЗАЯВНИК**, який не проходить у Центрі річне оцінювання, державну підсумкову атестацію, подає до вищого навчального закладу документ про освіту державного зразка;
6. **ЗА ВІДСУТНОСТІ** документа про освіту державного зразка та додатка до нього, подається довідка уповноваженого загальноосвітнього навчального закладу про успішне проходження річного оцінювання та державної підсумкової атестації.

ЯКІ ПЕРЕВАГИ ВСТУПУ ДО УКРАЇНСЬКИХ ЗВО З TOT?

 ВСТУП до українських закладів освіти дає можливість отримання диплому державного зразка, а також навчання за бюджетною формою навчання, так як МОН виділяє спеціальні бюджетні місця для абітурієнтів з тимчасово окупованих територій. Дипломи державного зразка визнаються у всьому світі та дають можливість в подальшому брати участь в міжнародних освітніх програмах.

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Цю пам'ятку підготовлено Українською Гельсинською спілкою з прав людини спільно з Представництвом Президента України в АР Крим в рамках програми USAID «Права людини в дії».

УКРАЇНСКА ГЕЛЬСИНСЬКА СПІЛКА З ПРАВ ЛЮДИНИ

